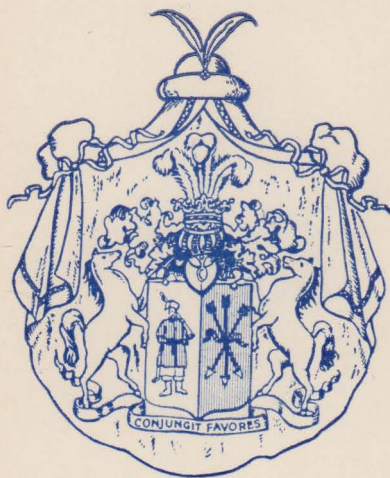
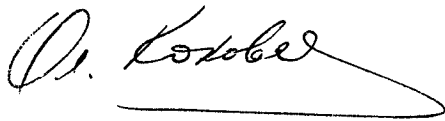

Антін Кущинський

ГЕТЬМАН ПАВЛО
і
ГЕТЬМАНИЧ ДАНИЛО
СКОРОПАДСЬКІ

Чикаго 1968 р.

Антін Кущинський

*... "І пізнайте правду, а правда
вас визволить"*

(Єванг. Івана гл. 8, вірш 32)

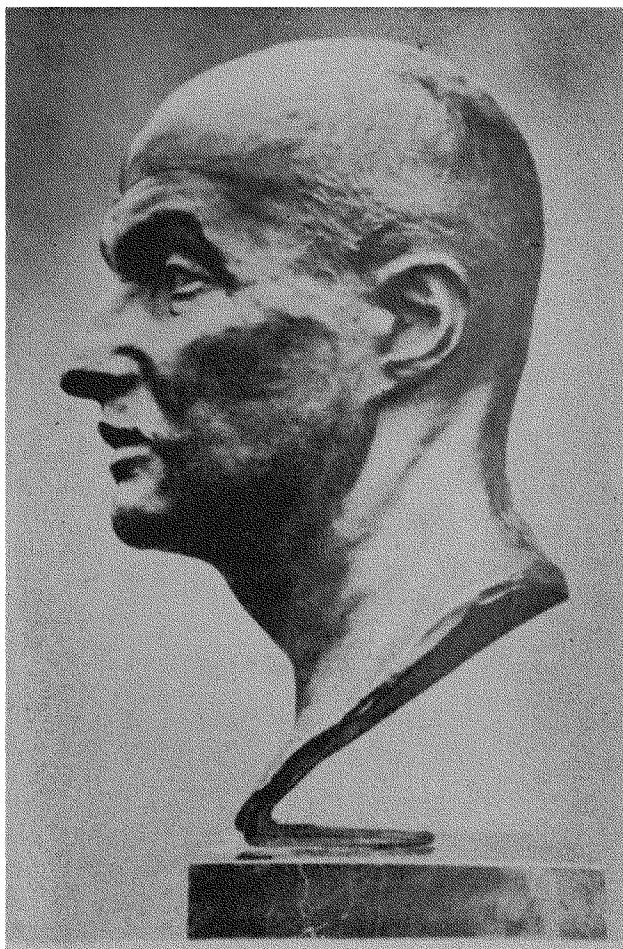
**ГЕТЬМАН ПАВЛО
і
ГЕТЬМАНІЧ ДАНИЛО
СКОРОПАДСЬКІ**

diasporiana.org.ua

Чикаго 1968 р.

**Накладом 4-го Відділу Української Гетьманської
Організації Америки в Чикаго, Ілліной.**

**Printed by Ukrainian - American Publishing & Printing Co.,
2315 West Chicago Ave.,
Chicago, Illinois, 60622, USA**

ПОРТРЕТ ГЕТЬМАНА ПАВЛА СКОРОПАДСЬКОГО
Бронза — роботи Її Високости Гетьманівни Єлисавети,
Берлін 1922 р.

СЛОВО ДО ВШ. П. П. ЧИТАЧІВ

Гетьман Богдан Хмельницький, приневолений зовнішніми обставинами та внутрішнім станом Української Козацької Держави, заключив 1654 р. з московським царем І Переяславську угоду для оборони Українських земель і козацьких прав проти засіхань Польщі. Тією угодою були невдоволені і відмовились за неї присягти: українське вище духовенство, полковник Іван Богун, Уманський і Брацлавський козацькі полки, а козаки Полтавського й Кропивницького полків навіть «побили киями» московських урядників, що за тою присягою до них звернулись. А вже через рік і сам Богдан Хмельницький побачив і пізнав, що помилився в своєму довір'ю до московського царя, коли довідався про віроломні утаєні від його послів мирні переговори Москви з ворогом України — Польщею. Але змінити обставини того часу Гетьман вже не зміг. Злі, згубні наслідки тієї «петлі» — тієї угоди ще й досі тривають. . .

Гетьман Іван Мазепа, враховуючи стан, в якому перебувала Україна за його часів в московській вже неволі, вдавав дипломатично глибоку вірність московському царю і навіть прийняв за те від царя Петра I найвище відзначення Російської імперії — орден св. Андрія Первозваного. В своїх щирих же замірах і планах довго не міг нікому довіритися, бо добре знав хиткі настрої і скоро переконався, що мав рацію, коли довідався про донос Кочубея царю Петру, а пізніше про зраду Носа в Батурині, а таких було більше. За те він втратив довіря в частині своєї старшини, а Січ Запорозьська на чолі з кошовим Костем Гордієнком відвернулась від Гетьмана, наче

від зрадника. Тому йому прийшлося таємно монтувати протимосковський союз з шведським королем. Виступивши ж потім проти Москви, в бою під Полтавою потерпів катастрофу. Від того часу московська неволя ще міцніше запанувала на Україні. . .

Такі сталися вікоповні історичні події в Україні за тих двох Гетьманів за що до них свої ж люди тоді ставились неприхильно. А Богдана навіть Тарас Шевченко не пошадив. . .

Одначе, з бігом часу обидва ті Гетьмани стали втішатися великою пошаною і узнанням в нашій історії. На підставі нових джерел, раніше невідомих народнім масам, українській загал зрозумів ті обставини, при яких ті Гетьмани керували кораблем України, стараючись спасати те, що ще можна було спасати. Зрозумівши ж причини їхніх невдач чи хиб, історія належно оцінила інші великі заслуги перед Батьківщиною Великих Гетьманів. Проти їхніх невдач і обвинувачень на вазі історії переважили другі великі їхні діла.

Богдан Хмельницький переміг Польщу, що була тоді великою потугою, звільнив Україну від польського поневолення і відновив Українську Державу, ставши її «Самодержцем», як тоді назвав себе в універсалі.

Іван Мазепа, об'єднавши, всупереч московській політиці, Право і Ліво — бережні України в одну, під своєю владою, відновив потім боротьбу українського народу за волю і свою державу. Для гого він спочатку спричинився своїми фундаціями і розпорядками до піднесення українського культурно-освітнього життя, а тим і до підвищення підупавшої національної свідомости народу, обдарувавши його ще й історичними будовами величних православних храмів. Звеличенню його слави не пошкодила й анатема проголошена московським православ'ям і підтримана довший час українським духовенством. «Мазепинство», навпаки всім тим ворожим старанням, діє

й по сей час в думках і життю непоборної української нації.

Так ореол слави увінчав імена Гетьманів Хмельницького і Мазепи і ті імена стали символами невмирущості української державної ідеї та неприпинення духу українського спротиву проти всякого окупанта. Тих Гетьманів вже в українській opinii не обвинувачують в «послушності» чи «прихильності» до московських царів... А в роках 1917-20 за часів Української Центральної Ради, і після неї, коли чи самочинно чи з наказу формувались українські військові частини, то ті вояки, ті наші народні маси давали тим формаціям імена улюблених Гетьманів і творились «Богданівці», «Мазепинці», а за ними й «Полуботківці», «Гордієнківці»... . .

Відоме бо психологічне явище, що, після схвильовання, подразнення чи взагалі після зворушення й піднесеного почування, у людини пристрасті поступово утихають і емоції слабнуть. Замість того, приходить в силу і наступає дія і впливи розуму. Те саме явище має місце і в проявах переживань та поступовань в людських збірнотах і в цілій нації.

Минають часи революційних зворушень, проходять часи війни і чим далі ми віддаляємось від тих минулих подій, тим об'єктивніше розглядаємо факти, що були при тих подіях. Довідавшись тоді про невідомі перед тим джерела і свідчення учасників подій, спокійніше оцінюємо їх і починаємо глибше їх розуміти.

Так бувало в минулому, так повторюється і в найновіших часах. . .

29 квітня 1918 року Гетьман Павло Скоропадський відновив в Україні гетьманську форму державного управління. Після майже восьми місяців існування нової Гетьманщини Гетьман, в наслідок революції — протигетьманського повстання, зрікся 14 грудня 1918 р. від влади, а Гетьманська Рада Міністрів своїм офіційним актом того ж дня передала владу Директорії УНР. Тоді, в тих

революційних часах, неопанованих емоцій, противники гетьманської форми державности, зробили безліч неймовірних закидів Гетьману, безмірно перебільшуючи його помилки, часто повторюючи слова чужої, ворожої нам пропаганди, та безпідставно понижуючи його, або навіть цілком замовчуючи цей період нашої історії так, ніби його й не було, хоч в тому періоді ми можемо багато чим гордитися. . .

Від тих часів минуло вже пів століття. Той період новітньої Української Гетьманської Держави, який не можна викреслити з пам'яті й документів та історичних актів, переходить все більше й більше до історії. Розбурхані пристрасті утихають і приходить пора писати ту історію спокійно, розважно та об'єктивно оцінюючи минуле, не нагинаючи його в той чи інший бік. На підставі численних і часто об'єктивних спогадів, що залишили учасники тих подій, дослідники минулого часу мають змогу належно зрозуміти обставини, при яких видавалися закони та певні акти і, холодно аналізуючи все, зробити належну оцінку про ті події і про тих осіб, що тоді стояли при державній кермі.

Хотілося б, щоб з таким підходом і такими поглядами читачі цієї праці, безпретенсійної у всіх відношеннях, познайомились з особою Гетьмана Павла Скоропадського: з його історичним родописом, біографією, з його рисами високошляхетного патріота з його службою Україні та з духовним обрисом Його Сина Гетьманича Данила, що мав продовжувати Діло свого Батька.

В скромній праці повторюю — без найменших претенсій на повноту змісту і на відповідність форми викладу та його мови, автор старався, як тільки те вдалося, уникати полемічних моментів. Бо не було моєю метою аналізувати чи порівнювати гетьманську форму Української Самостійної Держави і діяльності її уряду з Республіканською. Бажанням автора було тільки покликати Шановних Читачів об'єктивно лідити до особи Гетьмана

Павла і Гетьманича Данила і тим вшанувати їх світлу пам'ять так, як то годиться кожному українцеві-християнинові, згадуючи історичні постаті, що вже відійшли в за-світі і які можуть бути прикладом жертвенної праці май-бутнім поколінням в їх боротьбі за найвищий Ідеал — Самостійної Соборної Української Держави.

.....

За уможливлення видати цю невелику книжечку скла-даю велику й щирю подяку Високошановному Членові Ради Гетьманського Руху і Голові 4-го відділу Українсь-кої Гетьманської Організації Америки в Чикаго Побратимові Володимирові ЗАСАДНОМУ, що очолює цей геть-манський осередок який взявся бути спонзором цього видання.

Глибоко вдячний я також Високошановним Побратимам: Сотникові Української Армії Інж. Вікторові ВАКУ-ЛОВСЬКОМУ і Полковникові Української Армії Інж. Іва-нові КАЛИНОВИЧОВІ за їхні помічні поради та уваги при опрацьованні матеріялу та в перевірці відомостей про деякі історичні факти.

Зокрема щиро дякую Високошановному Побратимові Полковому Значковому Українського Вільного Козацтва Володимирові МОШИНСЬКОМУ за його цінну поміч в розшуках наукових джерел про герб Роду Скоропадсь-ких і мистецьке й точне виконання його рисунку з тих рідкісних джерел.

Автор

Чикаго, Р. Б. 1968-го, в квітні місяці,
в 50-літній ювілей відновлення
Гетьманщини в Україні

1. РІД ГЕТЬМАНА ПАВЛА СКОРОПАДСЬКОГО **)

Гетьман Павло Скоропадський походив зі старого українського козацького роду, що три століття був тісно зв'язаний з історією України і який віддав українському народу великі військові, політично-дипломатичні і громадсько-культурні услуги. Тут подамо найвизначніших та безпосередніх предків Гетьмана Павла, зазначаючи римськими числами в дужках коло імен порядок генерацій.

В українську історію рід Скоропадських увійшов в половині XVII століття в особі ХВЕДОРА СКОРОПАДСЬКОГО (I), що вийшов з західних земель і, оселившись в Уманщині покозачився. Він одним з перших зголосився до Гетьмана Богдана Хмельницького при його повстанню проти Польщі і згинув в бою під Жовтими Водами 1648 р.

Син його ІЛЛЯ СКОРОПАДСЬКИЙ теж брав участь у тім бою. Він був одружений з княжною Чорторийською. З того подружжя народилися три сини: ІВАН, ВАСИЛЬ і ПАВЛО. В 1674 році вони переселились з Уманщини в Чернігівщину.

Найстарший ІВАН СКОРОПАДСЬКИЙ (III) народився біля 1646 року в Умані. Він, як і його брати, здобув освіту в Київській Могилянській Академії. Після довголітньої служби у Гетьманів: Петра Дорошенка, Михайла Ханенка, Івана Самійловича і Івана Мазепи став Гетьманом України (1709-1722). Був він близьким співробітником і однодумцем Гетьмана Івана Мазепи. Але через стратегічні помил-

**) Зреферовано за: Омелян Пріцак — «Рід Скоропадських» («Велич нації», Львів 1938).

ки шведського командування та через географічну відірваність від головних сил Мазепи, Іван Скоропадський, тоді ще як стародубський полковник на самому кордоні з Московщиною, опинився офіційно в московському таборі. Але, ставши гетьманом, він після Полтавської трагедії рятував для України те, що ще не було остаточно страчене. Він був у таємних зносинах з наслідником Івана Мазепи — екзильним гетьманом Пилипом Орликом і приймав участь через своїх відпоручників у творенні знаменитої Орликової Конституції України з 5.IV.1710 р. В тих зносинах Іван Скоропадський навіть зрікався гетьманства в користь Орлика, коли б тому було пощастило повернутись в Україну. В зносинах же з царем московським Петром I. Гетьман Іван Скоропадський здержував нищівні для української державности реформи того деспота і помер в Глухові 3 липня 1722 р. з журби коли всі його протести не дали результатів.

Наймолодший син Іллі — ПАВЛО СКОРОПАДСЬКИЙ (III) прожив понад 30 років в турецькій неволі, попавши в полон, коли турки в 1674 році напали на Умань. Його визволено заходами брата Івана. Служив він Бунчуковим Товаришем у козацькому війську і помер 1739 року. Його рід закінчився коло 1790 року.

Середущий син Іллі — ВАСИЛЬ СКОРОПАДСЬКИЙ (III) — безпосередній предок Гетьмана Павла — служив у Військовій Канцелярії Гетьмана Івана Самійловича, де проявив чималі здібності в дипломатичних, нераз делікатних, місіях. За гетманування Івана Мазепи був сотником в Березні Чернігівського полку і брав участь в воєнних походах. За гетманування свого брата Івана став Чернігівським полковим обозним, то є — начальником артилерії, а опісля — генеральним бунчужним, цебто — генеральним адютантом Гетьмана. Помер 1727 року.

З двох синів Василя найстарший МИХАЙЛО СКОРОПАДСЬКИЙ (IV) родився 1697 року. Діставши високу освіту, він вславився, як знаменитий промовець та вважав-

ся одним з найвидатніших діячів половини XVIII століття. Займав він посаду Бунчукового Товариша, брав участь в дагестанському, польському та хотинському походах. В 1741 р. став Генеральним Підскарбієм, цебто міністром фінансів і був основником першої впорядкованої скарбової системи Гетьманської України. Помер 2 січня 1758 р. в Глухові.

Михайло Скоропадський з дружиною Параскевією — дочкою Гетьмана Апостола — мав двох синів Івана та Якова, які виконали велику службу в останніх роках Гетьманщини.

ІВАН СКОРОПАДСЬКИЙ (V) народився 9.VIII.1727 р. в Сорочинцях. По скінченні Київської Могилянської Академії відбув закордонну подорож. Він брав живу участь у козацькому житті, був Бунчуковим Товаришем а потім останнім Генеральним Осаудом. По знесенні гетьманства Катерина II покликала в Москву «Комісію для составлення нового уложенія», то є — «нового ладу». Івана Скоропадського, як доброго знавця державного права, Глухівський повіт вибрав до тієї комісії. Москалі, хоч цинили його як людину, але не могли вибачити Іванові його любові до України. Губернатор граф Румянцев писав до цариці, що Іван Скоропадський. . . «при всех науках. . . остался казаком. . . всех прочих руководитель, ибо возмечтал быть избраним в гетьмани». А Катерина — відповіла гр. Румянцеву так: «. . . Скоропадский ведет себя как волк, и ни с кем из наших знаться не хочет. . .» Помер він 1782 року. Жінкою його була Уляна Кочубей.

Другий син Михайла ЯКІВ СКОРОПАДСЬКИЙ (V) також скінчив Київську Академію та відбув подорож по країнах Західної Європи. Він займав різні урядові посади і вкінці став останнім Генеральним Бунчужним. Помер 1785 року.

Син Якова МИХАЙЛО СКОРОПАДСЬКИЙ (VI) род. 19.IV.1764 р. присвятився вже російській військовій службі, яку кінчив в ранзі Секунд Майора і помер 1810 р. Він

мав дружину Пульхерію Маркович і п'ятеро дітей, серед них наймолодшого сина Івана.

ІВАН СКОРОПАДСЬКИЙ (VII) народився 30 січня 1805 року в Дунайській Слобідці Глухівського повіту. Він був визначним громадським та культурно-освітнім діячем, був губерніяльним маршалом Полтавщини. Брав визначну участь при визволенні кріпаків, дбав про освіту свого народу, спричинившись до заснування цілої низки шкіл та гімназій в Україні. В 1849 р. оженився з Єлисаветою з роду Тарнавських і мав дітей: Петра і Єлисавету, що записалися золотими буквами як громадські та культурні діячі в Україні. Помер 5 лютого 1887 р. в с. Тростянці Прилуцького повіту на Полтавщині.

ПЕТРО СКОРОПАДСЬКИЙ (VIII) нар. 6 березня 1834 р. в с. Григорівці Конотопського повіту. За військової служби відзначився великою відвагою і видатними воєнними здібностями. У походах на Кавказ вже на 29 році життя дістав рангу полковника і найвищі боеві ордени. Але помимо блискучої кар'єри у війську, залишив ту службу в російській армії і віддався громадській праці а зокрема акції знесення кріпацтва на Україні. В рідній йому Стародубщині він був Почесним Мировим суддею, Предсідником Шкільної Ради, Почесним горожанином міст Стародуба і Погара. Помер в ранзі «дійсного державного радника» 30 червня 1885 року через перепрацювання. Дружиною його була Марія зі старинного козацького роду Миклашевських. У їх народився син ПАВЛО, (IV) що став в 1918 році Гетьманом України.

Сестра Петра ЄЛИСАВЕТА СКОРОПАДСЬКА (VIII) по мужу Милорадович тітка Гетьмана Павла Скоропадського (IX) народилася 1 січня 1832 р. в Качанівці Борзенського повіту. Дитячі роки й молодість провела в Тростянці Прилуцького повіту в чудовому старинному козацькому дворіщі свого батька. На 17-му році життя одружилась з Левом Милорадовичем зі заслуженого в нашій історії роду, власником дібр в Чернигівщині, Полтавщині

та Катеринославщині і приятелем Миколи Гоголя. 8 лютого 1879 р. вона овдовіла і всеціло віддалася, по мимо переслідувань з боку москалів, громадській та освітній праці. Стала членом Т-ва «Українська Громада» в Полтаві та меценаткою видань українських книжок, кільканадцятьох шкіл в Полтаві, народньої бібліотеки та фундаторкою Наукового Т-ва ім. Т. Шевченка у Львові, дарувавши для НТШ 20.000 австрійських срібних корон. Померла 14 лютого 1890 року в Полтаві. Померла, але, як каже товариш її праці Ол. Кониський: «пам'ять Єлисавети Іванівни житиме до віку по Україні-Руси» — бо «хто ж з чесних русинів по цілій Україні від Дону до Тиси не поклониться перед пам'яттю Милорадовички і не скаже укупі з нами: «Спасибі, мамо, спасибі на віки! Земля тобі пером! . . .

2. СПОРІДНЕННЯ РОДУ ГЕТЬМАНА ПАВЛА СКОРОПАДСЬКОГО

Члени роду Скоропадських одружувались з представниками найвизначніших: козацьких, старшинських та шляхетських родів. Не подаємо цілого списку тих родинних звязків, бо це забрало б багато місця, але зазначаємо, що той список обнімає 22 найвизначніших козацьких родів з усієї України, кров яких влилася в жили представників роду Скоропадських.

Це були: Апостоли, Бутовичі, Гамалії, Дунін-Борковські, Забіли, Закревські, Кочубеї, Кулябки, Лизогуби, Лисенки, Лобакевичі, Марковичі, Миклашевські, Милорадовичі, Новицькі, Полуботки, Посудевські, Розумовські, Сулими, Тарновські, Туманські і Чарниші.

Крім того, рід Скоропадських споріднений з пануваними або ще пануючими династіями України і Європи.

Мати Гетьмана Павла Марія з Миклашевських походила по прямій лінії від Гедеміна, протопляста литовсько-українських княжих династій.

Вона ж по жіночій лінії походила прямо від Великого Князя Київського Мстислава I-го, сина Володимира II. Мо-

номаха а тому і від Рюрика, основника першої української династії. **)

Дружина Гетьмана Павла Олександра походила з визначного роду Дурново, протоплястом якого був Анрі де Монс граф Фляндрії.

Крім того, Гетьманова Олександра Скоропадська була внучкою княгині Волконської, що по простій лінії походила від Великого князя Київського Святослава II-го Чернігівського, сина Ярослава I Мудрого та своїми предками мала п'ятьох репрезентантів династії Гедеміна.**)

Згадані ж лінії українських династій споріднені з низкою пануючих династій в Європі.

Бабкою Великого Князя Київського Мстислава I-го була дочка Константина Мономаха цісаря Візантії.

А сам Мстислав I-ий був сином Володимира Мономаха і Гіди дочки англійського короля Гаральда, з яким зв'язаний родовід теперішньої королеви Англії й Канади Єлисавети II-ої, яка належить до 31-го покоління Великого Князя Володимира Мономаха, внука Ярослава Мудрого. *.*)

Жінкою Всеволода Чермного-сина Святослава --- з чернігівської лінії була дочка Казимира Справедливого Великого Князя Краківського.

Отже, родове дерево Гетьмана Павла Скоропадського глибоко вкорінене в найдавніші шари наверствовання історичного буття України. Він був безпосереднім нащад-

**) Тут буде цікаво згадати, що також про Гетьмана Івана Мазепу генеалогія твердить, що і він походить з роду Рюриковичів. Інші вважають його нащадком князів Гедиміновичів. З того виходить правдоподібно припущення про давнє споріднення родів Мазепи й Скоропадського. (Див. Д-р Р. Климкович «Герби Українських Гетьманів» — Америка ч. 136-37 року 1955; д-р В. Сенютювич-Бережний — «Ще про герби Гетьманів» та його ж «Герб і Рід Гетьмана Івана Мазепи», та Ян Токаржевський-Карашевич — «Походження і герб Мазепи», — «Мазепинський кбїрник» ч. 1 Варшава 1938 р.)

**) За 164-м томом Генеалогічного Альманаху Дебрата 1966 р.

ком заслуженого козацького роду і великокняжих династій Рюриковичів і Гедиміновичів.

По століттях московського, польського й мадярського панування на наших землях, втрачилось серед більшості наших провідних людей, відповідальних перед історією, розуміння того значення України, що вона мала у світі родославними зв'язками наших князів і гетьманів. Втрачилось і розуміння тієї місії, що її сповняв і сповняє рід Скоропадських для свого народу тими родословними походженням і зв'язками з наймогутнішими династіями та славними родами українськими. А це творило славу й могутню велич нашої Батьківщини. Ота ж невмируща минувщина, представлена в наведеній персоніфікації, кличе і в сучасній епісі українського життя до нескорі перед ворогом-займанцем, кличе до відродження козащини й боротьби за волю та відновлення самостійної соборної Української Держави в її належній величі, красі і щасті. . .

3. ГЕРБ СКОРОПАДСЬКИХ

Опис герба посилаємо з книжки — В. К. Лукомський і В. Л. Модзалевський — «Малоросійській Гербовник», рисунки Єгора Нарбута, Санктпетербург 1912-1914, табл. 15-та і стор. 167-168.

Щит розсічено. В першій, срібній половині — запорожський козак в червоному одязі тримає на лівому рамені самопал. В лівій, червоній половині — родова емблема Скоропадських — три срібні повернуті вніз стріли: середня простопадно, а крайні покладено навхрест і зв'язано золотою стьожкою. Щит тримають два срібні коні з червоними очима й язиками.

Нашлемник: три пера струся — середнє червонє з золотою булавою, а крайні — срібні.

Намет — червоний зі сріблом .

Герб прикрашено червоною кереєю підбитою соболями і увінчано червоною гетьманською шапкою з соболевою облямівкою, що має аграфу з перли та два срібних пера.

Девіз «CONJUNGIT FAVORES» червоними буквами на срібній стрічці.

Зображення герба знаходились: на вівтарі в Гамаліївському монастирі Глухівського повіту, в церкві Івана Предтечі в м. Стародубі, в книзі «Иои́ка Іерополітика» виданої в Києві 1772 р., на скатертині, на срібній ложці і на інших предметах в музеях: Української Старовини в Чернигові, Чернігівської Губерніяльної Вченої Комісії а також на портреті Гетьмана Івана Скоропадського з 18. віку.

При описі герба в вищезгаданій раритетній книзі подано список літературних джерел про «Потомство Федора Скоропадського 17-го віка», якими користались автори.

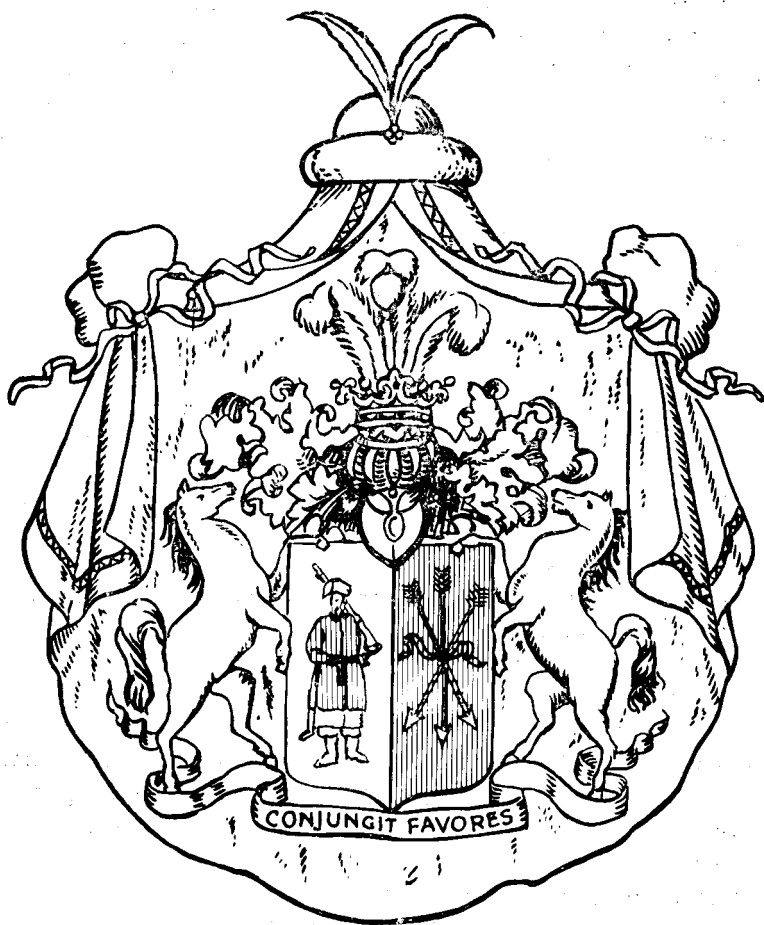
**

Символіку герба Скоропадських цікаво описав д-р Роман О. Климкевич в статті «Герби і рід Скоропадських» («Український Світ» ч. 3/14, Ст. Боніфас, 28. лютого 1968 р). Він пише:

«Символіка цього гербу гарна й виразиста. Червона барва гербового поля означає кров пролиту за батьківщину, вона означає теж силу і владу. Гербове титло — три стріли — символізують у геральдиці швидкість, звинність і нахил предків до заглиблення в незнані області духа й науки. Срібна барва являється виразом мудрости, чистоти й переможности. Блакитна барва *) це ознака вірности, постійности й відданости. Сполука срібної й червоної барв — першої для гербового титла, а другої для щитового поля — символізує в лицарській геральдиці сміливість.

Герб Скоропадських це зразковий витвір чисто української геральдичної культури козацьких часів».

*) Д-р Роман О. Климкевич при опису рисунку герба подає, що стріли перев'язані блакитною стрічкою, чим різниться від опису в вищезгаданому «Малоросійському Гербовнику», в якому сказано, що стріли перев'язані залотою стрічкою. Ант. К.)

ГЕРБ СКОРОПАДСЬКИХ

Зрисував артист-маляр Володимир Мошинський з книги «Малоросійський Гербовник» В. К. Лукомській і В. Л. Модзалевській, Санктпетербург, 1912-1914, за рисунком Єгора Нарбута.

4. МОЛОДІ РОКИ П. СКОРОПАДСЬКОГО (1873-1904)

Павло Скоропадський син Петра Скоропадського і Марії з дому Миклашевська родився 3 травня ст. ст. 1873 року у Вісбадені. Свої дитячі роки провів Павло в маєтку свого батька Тростянці на Полтавщині. Тут у будинку була велика колекція пом'яток української старовини, що переходила як фамілійне добро з покоління до покоління. Тут висіли портрети гетьманів, полковників та іншої старшини, висіла стара козацька зброя, по кімнатах стояли старосвітські меблі, старовинний посуд, на полицях стояли старі книжки. В домі додержувано старосвітських українських звичаїв, шановано старі традиції. Це все мало вплив на духовний розвиток хлопця, виховуючи в ньому любов і пошану до рідної старовини й національної культури. Пізніше ця любов укріпилася близьким знайомством і приятелюванням з такими людьми, як Василь Тарновський, Петро Дорошенко, Василь Горленко, П. Новицький. Часті подорожі з батьками закордон значно розширили його кругозір, розвинули спостережливість і цікавість.

Після короткого перебування в Стародубській гімназії, Павла на десятому році повезли в Москву, де, по тодішніх традиціях шляхти, запрошують додому для його науки ряд кращих учителів і де він щорічно складає іспити за гімназійною програмою. Маленькому аристократові де-хто з його учителів прищепив любов до старовинних імперій Греції й Риму.

Потім хлопчика віддають в науку до Пажеського корпусу. Про цей корпус у Скоропадського залишились найгірші спогади, бо це був період початків розкладу цього, колись гарного шкільного закладу, і у нього залишається назавжди до тієї школи негативне відношення. Після корпусу Павла приділено в Кавалергардський полк, де колись служив і його батько. Але життя в полку не задовольняє його, він бере відпустку і їде подоружувати за кордон. Докладно вивчивши Англію, Голяндію, Бельгію,

Швайцарію і Німеччину, він попадає в Париж і надовго залишається там.

Вихованням Павла керувала його мати. Це була жінка з великим характером, добра, уважна, але з постійним відбитком журби. Вона пережила велике горе, втративши рано чоловіка. Стурбована довгим перебуванням сина в Парижі, мати їде за ним. Яке ж було її здивовання, коли вона знаходить його за відвідуванням музеїв, викладів в Сорбоні та в товаристві солідної молоді. Побоючись всеж, щоб він не підпав під вплив великого міста, вона умовляє його повернутися до полку. Юнак ставить умову для свого повернення: дозвіл матері ще на подорож в Італію, а особливо по руїнах старовинної Греції, які він мріяв побачити ще з дитинства. Бачучи настирливість сина, мати примушена була погодитись. І ось знову подорожування по Італії. Він відвідує всі старовинні міста й музеї. Іноді Павло залишає потяг і мандрує вбік, до невизначених в пляні містечок і **гірських селищ**. Вивчивши Італію, він Середземним морем переїздить в Грецію. На пароплаві молодий кавалергардський старшина, по щасливому випадку, знайомиться з колишнім лікарем султана. Той, як виявилось, чудово знає старовинну Грецію і пропонує показати її Павлові так, як не вдається обдивитись її ні одному мандрівникові. Юнак у захопленню. І ось він у Греції, про яку мріяв. Тут він затримується і спізняється на пароплав. Квиток на подорож губить свою вартість і йому приходиться купувати новий квиток. Через те Павло, доїхавши до Царьгороду, опинився без грошей. В Царьгороді мешкає його приятель і в нього можна б було позичити грошей, але позичати не є в засадах юнака. Він довго бродить по місту, вигадуючи способи, як вийти з тяжких обставин. Зненацька намагає у себе в кишені камізельки забуті п'ять піястрів. Діставши дозвіл за п'ять піястрів доїхати на палубі вугільного пароплава до Одеси, Павло влаштовується на палубі. Його постійно кличуть то до обіду, то до вечері, але не маючи грошей, він від-

мовляється приймати участь в спільних трапезах малочисельних подорожніх вугільника. Коли прибули до Одеси, то до пароплаву підійшов катер з жандармами та митниками урядовцями. Команду й подорожніх вугільника поставили в шерег і стали викликати по відібраних раніше паспортах. Якеж було здивовання всіх, коли той, що голодав за весь переїзд, закопчений димом на палубі юнак був корнетом пишного гвардійського Кавалергардського полку. . .

Повернувшись на службу в полк, він все своє дозвілля використовував на доповнення освіти читанням та вивчаючи докладно історію з життя народів щойно облишених ним країн.

В той час молодий Павло Скоропадський зустрічається з стрункою красунею Олександрою Дурново і 11 січня 1897 року з нею одружується. Вона була дочкою генерал-адютанта Петра Дурново і Марії княжни Кочубеївни, і свої молоді літа також прожила на Полтавщині в маєтках батьків. Ця жінка стає найкращим другом чоловіка та чудовою матір'ю для дітей. Скромна, чутлива, чарівна і у найвищій мірі природня, вона одідичила всі кращі риси своєї матері, доброту й співчуття якої знала петербургська біднота. Батько ж їй передав своїй донці свій сильний характер.

Вище петроградське російське суспільство обвинувачувало цю багату й молоду родину за її замкнене життя та занадто зайві турботи про дітей. Олександра дружина Павла Скоропадського була вірною супутницею свого чоловіка, завжди підтримувала його в тяжкі хвилини життя та була солідарна з ним у всіх його рішеннях і вчинках. А сам Павло Скоропадський мав незалежну натуру, українець по походженню, з дитячих літ любив і цинив Україну. За часів тяжкої реакції, за епохи лихоліття, коли московська царська влада з глумом ставилась до України, він лишався незалежним в двірських колах.

В домі родини Скоропадських і Дурново в Петрограді панував український дух.

В цій родині Павла Скоропадського родились такі діти: Марія (12.XI.1898 — ст.ст.), Єлисавета (14.XI.1899 — ст.ст.), Петро (10.XI.1900 ст.ст.), Данило (31.I.1904 — ст.ст.), Павло (29.IX.1915 — помер 14.VIII.1918 ст.ст.) і Олена (5.V.1919 нов.ст.).

5. ПАВЛО СКОРОПАДСЬКИЙ — ПОЛКОВОДЕЦЬ (1904 — 1917)

В часі російсько-японської війни Павло Скоропадський по власній ініціативі їде в дієву армію, бо предківська козацька кров кликала його до ратного діла. Його призначено командиром 5-ої сотні 2-го козацького Чітинського полку Забайкальського козацького війська. Він бере участь в багатьох боях і за геройське діло отримує високу нагороду — золоту зброю — шаблю з золотим державком з написом «за хоробрість» і на ньому малий хрест ордену св. Юрія. По скінченню війни він продовжує командувати тією сотнею. З Далекого Сходу Павло Скоропадський повертається вже аж після закінчення революції. В 1905 році Павла Скоропадського призначено флігель-адютантом царя а в 1906 році він дістав рангу полковника. Він має можливість бути присутнім при докладах імператорові найвищих державних чинників, а по обов'язках флігель-адютанта і сам доповідає царю деякі термінові справи. Тут він знайомиться з державними справами в ширшому масштабі управління імперією.

Але незалежний ліберальний тон молодого кавалергарда не зовсім подобається при царському дворі. На нього дивляться косо. З часом, в 1910 р. його призначають командувати 20-м Фінляндським полком у Вільманstrandі а в 1911 році його переміщено на посаду командира Лейбгвардії кінного полку. В 1912 році він дістав рангу генерал-майора і його зачислено до імператорської «світи» (почоту).

Полк був на межі упадку. Павло Скоропадський його упорядковує і підносить на належну височінь. Він роз-

робляє докладний проект про необхідність вивести кавалерійські полки з Петрограду, бо в межах міста нема можливості провадити правильне навчання. Проект провалюється. Невдоволені ним кола знаходять його «несвоєчасним». . . Але генерал знову весь віддається праці в полку, змагаючись піднести його військову частину. З тим полком генерал Павло Скоропадський виступає на світову війну 1914 року.

Розпещена й інертна молодь мало цінить свого військового вихователя. Але Скоропадському, завдяки природній його тактовності, щастить досягнути багато і навіть прихильності від молоді так, що за війни в Східній Пруссії цей полк, будучи в авангарді дієвої армії, ославив себе блискучим боєм під Краупшеном. Розпещені юнаки тут вже бились як леви і умірали як герої.

За цей бій, де генерал Скоропадський з своїм полком розбив цілу німецьку бригаду, його нагороджено найвищим орденом за боєві заслуги і особисту хоробрість і відвагу — орденом св. Юрія Переможця 4 ст. Тоді ж його призначено командиром 1-ої гвардійської кінної бригади 1-ої гвардійської дивізії.

Серед аристократів юнаків-старшин, що прибули на поповнення полків гвардійської бригади, яка перед тим сильно потерпіла в боях, Павло Скоропадський не користується популярністю. Вони жаліються, що генерал постійно вимагає від них праці і за час його командування не можна залишати сторожевої охорони. . .

Побувши на початках своєї служби в звичайній армійській частині та порівнюючи її з теперішніми своїми гвардійськими частинами, генерал зрозумів, де є схований здоровий дух армії і його знову почало тягнути в ті армійські частини. І ось його призначено командиром 5-ої кавалерійської дивізії. В цій дивізії генерал такий же працьовитий, енергійний, сміливий до самозабуття і знову ж популярний та любий полководець.

Раз якось він сам виконує розвідку, проправшись в

запілля ворога. Цей випадок, що генерал зробив так просто й легко, назавжди врізався в пам'ять кінних полків 5-ої дивізії.

За бій тієї дивізії під Трисвятами Скоропадський дістає рангу генерал-лейтенанта і його знову повертають до гвардійських частин, призначивши командиром 1-ої гвардійської дивізії. . .

Пришов 1917 рік з його російською революцією і більшовицькою пропагандою, що руйнувала російську армію. . . Під впливом агітації збунтувався і відмовився виконувати боеві накази цілий 34-й армійський корпус. Командуючий армією викликає по телефону генерала Павла Скоропадського і наказує йому перебрати під свою команду те збунтоване військо. Генерал негайно приїздить в розташовання тих полків.

Приїхавши рано вранці, він застає вишикувані частини, але без старшин, що розгубились і зовсім зневірились, втративши авторитет в розбурханій революцією масі вояків.

«Старшини, на місця!» — лунає певний голос Скоропадського і старшини йдуть на місця. Інакше і не могло бути, бо в його команді було чути таку безмежну владу, якій не можна було не підлягати... Генерал сам слідкує, щоб сотня за сотнею йшла в окопи. Бунт припинено. Це був корпус, що перший збунтувався і останній, що склав зброю вже після повного розпаду армії. . .

Приймаючи бунтуючий корпус, генерал обіждає всі довірені йому військові частини, звертає на все свою увагу і знову створює незалежних свідомих молодших начальників. Можна думати, що це була така його постійна система. Наприклад, приїздить один раз генерал в гарматний дивізіон. — «Де командир? Яка ситуація? — така і така, «Ваше превосходительство», доповідає комендир. «Маєте завдання?» — «Так точно!» «Можна виконати завдання? — «Ні, не можливо!» — рішається відповісти командир. — «А вимогу командуючого армією —

«Виконати не можливо, коли виконувати чесно, приймаючи на увагу ситуацію, але, коли начальство наказує. . .» «Адютант!» — пересбиває це пояснення генерал — «залишіть: «вимоги командуючого армією не виконувати». Молодий корпусний командир, вислухавши уважно висловок муштрового начальника, осмілюється відмінити наказ командарма, бо знайшов його невідповідним до дійсних обставин. . . Відбувалася нарада начальників частин. Генерал дав можливість висловитись старшим і молодшим, помітно підтримуючи думку молодших, що стоять ближче до безпосереднього виконання наказів, зовсім навпаки, як було доти. . . А генерал знову постійно на коні і лише в супроводі адютанта. . . Одного разу приїжає один без адютанта. Ніхто його не зустрів. Він йде здовж лінії окопів, зупиняючись, щоб порозмовляти з вояками. Коли несподівано надібає свого земляка, який, пізнавши Скоропадського, вигукнув: «Паничу, як ви сюди попали?» — Земляк цей був садівником в маєтку генерала. — «Та я корпусний» — відповідає Скоропадський. — «Та хіба ж можна такому великому панові доходити так близько до ворога? Йдіть геть швидше. Спасайтесь, пане, поки не пізно!» — «Та що ти, що з тобою?» — старається заспокоїти його корпусний командир. — «Та як же таки такому великому панові не берегти себе? А знаєте що я Вам скажу? — Дозвольте поїхати до Вас додому й привезти панцир, що висить у Вашому кабінеті, він хоч відкуль Вас збереже!». . . Увага вояків до генерала була завжди чула, й, звичайно, широка вдоволення усмішка на обличчі, вже виявляла що стрілець здивався або й поговорив з корпусним. . . Скоропадський з стрільцями завжди вітався й дякував за службу. Це був його спосіб ввічливості. Як старшини так і вояки відчували в Скоропадському людину. З його приїздом підлеглі змогли знову вважати себе за людей і що з їхніми поглядами будуть рахуватися і зітхнули вільніше. . . Різні нові хвилювання й непорозуміння в 34-му корпусі почались значно пізніше, ніж в

інших частинах фронту. А ті хвилювання поширювались, скрізь організовувались комітети, але в 34-му корпусі, де корпусний не розгубився і завжди був певний в своїх діях, все проходило спокійно. Коли струни настроїв натягалися, зворушені комітети їхали до корпусного в піднесеному настрої, але відходили від нього замирені і свідомі що і в нових обставинах революційної свободи генерал Скоропадський лишався все тією людиною без особистих вигід. . .

Наближався 18 червень 1917 року, коли корпусові було наказано перейти в атаку. Це була найбоездатніша і військово найвірніша частина на фронті. На неї сильно розраховували. Але завдання, що стояло перед корпусом, було тяжко виконати, плацдарм для наступу ще не був зовсім готовий. Скоропадський повідомив командарма, що він розпочне наступ, коли це обов'язково потрібно й необхідно, але, що властиво такий наступ є неможливим. Приїхав командарм із ним коло сотні старшин. Відбулася військова нарада. Командуючий армією наказав все ж таки наступати. Почалось хвилювання. Полки уявляли собою бурхливе море. Генерал на коні врзувався в натовпи в'язтва, говорив, переконував їх годинами, нарешті щирість його промов заспокоїла і на цей раз вояків і успішний наступ відбувся. . .

Аристократ по вихованню, шляхтич по походженню, старшина привілейованих полків, Скоропадський, зіткнувшись з народними масами, можливо в перше зумів підійти до цього народу і виявив вищий дійсний аристократизм духа своєю талановитістю й чуттям. Але і проте вояцтво в свою чергу не лишилося перед ним в боргу. Генерал Скоропадський був чи не одиноким полководцем, якого вояки до кінця по власному почину іменували наперекір революційним наказам — «Його Превосходительством», а не «господін» чи «товарищ» генерал! . .

6. ПАВЛО СКОРОПАДСЬКИЙ — ГЕТЬМАН УСІЄІ УКРАЇНИ ТА ВІЙСЬК КОЗАЦЬКИХ

Першим українським національним чином Павла Скоропадського, як вояка ще за російської революції 1917 року, була українізація 34-го російського корпусу і перетворення його на 1-й Український корпус, добре організовану національну українську військову частину, що виділялася своєю дисципліною і боєздатністю. Цю військову частину до якої, завдяки популярності генерала та його особистим позитивним рисам, потягнувся гарний, здоровий елемент з прикрасним боевим командним складом старшин, та численні відділи Українського Вільного Козацтва, він дав до служби Україні з її тодішньою владою Української Центральної Ради. . . Коли в жовтні 1917 року в Петербурзі стався большевицький переворот і перша большевицька навала сунула на Україну, Генерал Скоропадський, відмовився виконати наказ російської команди і виступити зі своїм українським корпусом на фронт проти німців, замість того, він обсадив частинами свого корпусу Правобережжя по лінії залізниць Жмеринка-Козятин-Шепетівка і Христинівка-Вапнярка, а одну бригаду підсунув під самий Київ. Так, ставши заборолом проти московської навали, Ген. Скоропадський розгромив червоно-московську силу в складі цілої VII-ої армії а в ній і полки 2-го гвардійського корпусу.*) Так він зупинив рух большевицьких військ на Київ, розброїв їх і направив їхні демобілізовані ешелони на Московщину кружним шляхом поза Україною. Цим він урятував Київ і Українську Центральну Раду від розгрому а всю Наддніпрянську Україну — від навали, сплюндрування, грабунку, й окупації.

*) Проф. Лев Шанковський — «Гетьман Павло Скоропадський і Українська Армія» — див. «Бюлетень Української Громади Південної Америки» ч. 3 листопад 1958 р. Порто-Алегре, Бразилія.

Це була перша збройна перемога Українських військ над Москвою і вирішальна для дальшого розвитку української державности. Певно, що колиб Командир 1-го Українського корпусу, як переможець над москалями тоді був вїхав в Київ, то населення в тій ситуації страху перед тим від большевиків, спонтано вітало б переможця. Але Генерал Скоропадський не шукав особистої слави і, оборонивши Україну, лишився при штабі свого корпусу, хоч телеграмою С. Петлюри від Генерального Секретаріату У.Ц. Ради йому була доручена вся оборона правобережної України.

Генерал Павло Скоропадський придбав тоді ще більшу популярність в національно настроєних військових українських кругах та серед українського козацтва. В жовтні 1917 року його обрано Військовим Отаманом Українського Вільного Козацтва на Всеукраїнському козацькому зїзді в Чигирині, за участі 2.000 делегатів від 60.000 організованих козаків. Але ця популярність і зростаючі впливи генерала викликали опозиційне до нього відношення серед кругів Центральної Ради і Генерального Секретаріату. В частинах 1-го корпусу розвели агітацію за демобілізацію й розхід додому. Спостерігши це, Генерал Скоропадський, щоб усунути підозріння і недоброзичливість до себе з боку української влади та, щоб зберегти для оборони України організовану ним регулярну боєву силу — 1-й Український Корпус в числі 60.000 вояків, він 6 січня 1918 зрікся від командування тим корпусом.

Історик новітнього українського війська Проф. Лев Шанковський, який про себе писав, що він «ніколи до Гетьманської організації не належав. . . і гетьманської ідеології не поділяю», згадуючи про часи Центральної Ради каже: «І не може бути сумніву, що Генерал Скоропадський як командир першого великого з'єднання відновленої української армії 1-го Українського корпусу,

посідає й посідатиме тривале місце в історії української армії»*)

Відступивши від командування корпусом, Генерал Скоропадський тоді віддався виключно організації Українського Вільного Козацтва, що постало в цілях боротьби проти руїницького большевицького елемента та в цілях захисту і оборони української незалежності. І фактично Українське Вільне Козацтво відіграло в історії боротьби України за волю надзвичайно важну ролю своєю участю зокрема в захисті українського уряду в Києві в критичні дні большевицького повстання в січні 1918 р.

Перебувши якийсь час в Києві, генерал Скоропадський удався пішки до Білої Церкви а звідти до Звенигородки, щоб спробувати набрати там сил для дальшої оборони Києва. Але там вже панувала розбурхана стихія анархії і большевицьких впливів. Побачивши це, генерал пустився назад до Києва, щоб взяти участь в боях. Після тяжких пригод, коли життя його висіло на волоску, він таки туди добрався, але в Києві вже запанували большевики. При них йому довелось переховуватись аж деки не прийшли німці заклякані владою Центральної Ради. Тоді Гетьман Павло Скоропадський занявся заснованням організації, яка в основу своєї діяльності поклала компроміс в соціальних питаннях, демократизацію державного ладу в межах, нешкідливих для державної сили, й українізацію русифікованих культурних верств українського громадянства, але шляхом повільного притягання цих верств до культурної й державної роботи. Ця організація назвала себе «Українською народною Громадою». До Української Народної Громади ввійшов цілий ряд старшин співробітників Павла Скоропадського з 1-го Українського Корпусу та Українського Вільного Козацтва. З діяльніших учас-

*) Проф. Лев Шанковський — «Гетьман Павло Скоропадський і Українська Армія» — «Бюлетень Української Громади Південної Америки» ч. 3 листопад 1958 р. ст. 21.

ників були М. Устимович, Гижицький, Пащевський, Мацько, В. Кочубей, М. Воронович, В. Любинський. . . В цій Громаді в кінці березня 1918 р. склався твердий погляд, що з безладдя й анархії Україну може вивести тільки тверда влада та що найкращою формою для управління Україною була б стара історична форма гетьманства а найбільш відповідним кандидатом до тої влади являється генерал Павло Скоропадський. В контакті з Громадою перебувала партія «Українських Хліборобів Демократів», до якої належали брати В. і С. Шемети, М. Міхновський, В. Липинський. В деякому порозумінні Українська Народна Громада стояла з «Союзом земельних собственников», хоч і не погоджувалась з ним в питаннях на національну справу та на земельне питання.*)

Тому, що тоді німецьке командування було невдоволене з діяльності Української Центральної Ради в справі збору продуктів та в інших питаннях, договір про які Центральна Рада не мала можливості виконати, і тому була небезпека, що німці оголосять Україну як окуповану ними країну, то Українська Народна Громада увійшла в зносини з німцями. Представники її повідомили німецьке командування про можливу зміну форми правління України. А 24 квітня 1918 р. відбулося побачення генерала Павла Скоропадського з генералом Гренером, начальником штабу німецьких військ. Генерал Гренер при тих переговорах підкреслив, що німці не хочуть мішатися до внутрішніх українських справ і що можуть допомогти у відбудові порядку в країні тільки після того, як генерал Павло Скоропадський своїми засобами замінить владу, а до того моменту німецьке військо буде тримати неутралітет.

В той час невдоволення політикою Центральної Ради наростало і серед українських хліборобів. З'їзд хліборобів в Полтаві вислав 200-особову делегацію на переговори

*) Д. Дорошенко — *Історія України 1917-1923 т. II ст. 28-29.*

з проводом Української Центральної Ради. Але Проф. М. Грушевський і інші представники тодішньої влади відмовились прийняти делегацію.

29 квітня 1918 р. відбулося останнє засідання Української Центральної Ради, на якому було обрано проф. М. Грушевського президентом У.Н.Р., але того ж самого дня замість Української Народньої Республіки було проголошено Українську Державу з Гетьманом Павлом Скоропадським на чолі. Переворот було здійснено на Хліборобському Конгресі за участі 6432 уповноважених представників 8-ми українських губерній, а всіх учасників того конгресу було коло 8.000 душ.

Того ж дня 29 квітня 1918 р. Чорноморська фльота підняла на кораблях український прапор, коли о годині 4-ій по полудні по телеграфу довідалась, що на чолі України став Гетьман Павло Скоропадський.

Почалася служба Гетьмана Павла Скоропадського Україні на становищі голови держави, що продовжилась сім з полсвиною місяців аж до повстання проти гетьманської влади, організованого опозиційним до неї «Українським Національним Союзом» в листопаді 1918 року.

Правління Гетьмана Павла Скоропадського визначилось великою продуктивністю в законодавстві та в поборенню анархії й большевицької чинности. За його безпосередньої чи посередньої участі ухвалено до 400 законів. В закордонній політиці уряд Гетьмана Скоропадського добився ратифікації Берестейського мирного договору з центральними державами. Він склав договір з Кримом, що став автономною частиною України; добився торговельного, політичного й військового союзу з Доном і Кубанщиною та заключив договір з Грузією, закінчив переговори з Румунією в справі приєднання до України Бесарабії, зі стратегічних причин приєднав Сіверщину а також українські повіти Мінської, Могилівської, Курської й Вороніжської губерній. Приєднав до України Холм-

щину й Підляшшя, не уступив їх Польщі, хоч того домогалася від Гетьмана Австро-Угорська дипломатія.

Відбулися мирні договори з Совітською Росією, яка признала самостійність Української Гетьманської Держави і з нею було встановлено державні границі. Тоді ж було в Українській Державі акредитовано амбасадорів, послів та дипломатичні місії, зглядно нашу державу uznали «де юре» або «де факто» разом 30 держав. При тому 10 держав мали в Києві свої сталі представництва. А Українська Держава мала свої дипломатичні представництва в 23 державах.

З внутрішньої діяльності Гетьманської влади за Гетьмана Павла Скоропадського, в якій він брав безпосередню участь або затверджував дотичні закони, подамо тільки деякі важніші факти. Грамотою Гетьмана було відновлено право приватної власности на землю, забезпечено права українського робітництва, повну свободу приватнім підприємствам та ініціятиві в торгівлі й промислі. Встановлено права та обовязки українських козаків і громадян, приверталось всі народні та козацькі вольності. Відкрито курси українознавства для учителів, утворено національні нижчі школи, відкрито 50 нових українських середніх державних шкіл, засновано два Державних Українських Університети в Києві і Каменець-Подільському та третій приватний в Полтаві, проваджено українізацію університетів Київського, Харківського і Одеського та Політехніки в Києві. Засновано Головне Управління Мистецтва і Народньої Культури, Український Національний Архів, Бібліотеку, Музей, галерею образів і різьб, національну оперу, драматичний театр, державну капелю, Кобзарську школу, Симфонічну школу. Засновано Українську Академію Наук. Утворено Державну Варту для охорони ладу й порядку, затверджено плян шлюзування Дніпрових порогів; обмежено право купівлі землі розміром 25 десятин на одного землевласника. Видано закон про українське громадянство. Утворено Державний Сенат, як вищу державну установу в справах суду й хороните-

ля й захисника законів. Введено обов'язкову військову повинність і встановлено текст присяги на вірність Українській Державі. Видано закон про облік населення, про адміністративний поділ України. Особливо дуже важливою була праця Гетьмана і його генерального штабу в військовій ділянці. Гетьман всеціло переняв апарат Військового Міністерства й Генерального Штабу, що його створено ще за Центральної Ради, поробивши зміни тільки за принципом фаховости а не за партійним ключем. Так було призначено нового Військового міністра Генерал-Полковника Ол. Рогозу, нащадка козацького роду, командарма 4-ої армії і українізатора її частин на Румунському фронті. Начальником Генерального Штабу лишився Полк. Ген. штабу Ол. Сльбинський. Випрацьовано план організації постійної армії з 8 корпусів, фльоти й авіації та намічено ще організацію двох корпусів Поліського й Донецького. Було видано закон про відкриття багатьох військових шкіл а в тому засновано і Інструкторську Школу старшин в Києві для перевишколу, довишколу і українознавчої науки колишніх старшин російської армії, а зокрема старшин військового часу, коли вони бажали залишатись на службу в кадрах постійної армії. Нарешті видаю закон і вже підготовлялось засновання Воєнної Академії Генерального Штабу.

Закон з жовтня 1918 року про організацію і реєстр Української Армії був клясичним зразком для не одного організатора, як то твердять навіть неприхильники Гетьманщини. Для повноти треба ще зазначити, що за часів Гетьмана зібрано багатюще військо майно. Так представляється роля Гетьмана Павла Скоропадського як організатора й будівничого Української Армії та забезпечення її потрібними фаховими кадрами, завдяки чому вона могла виконувати своє завдання і за послідуючих часів Директорії УНР.*)

*) Див. «Думки про організацію Українського Війська» — «Дозброї» ч. 1/9/1947.

Узаконено Універсалом 16 жовтня 1918 р., замість організації Вільного Козацтва існування козацької організації як козацького стану, цієї традиційної сили України, що складалась з 8 кошів і 112 полків, до яких тоді вписалось 150.000 родин. Видано урядову постанову 12 листопада 1918 р. про автокефальність Української Церкви. А дня 18 липня того ж року Гетьман підписав закон про державний герб України — тризуб з хрестом, який було пізніше підтверджено і Головою Директорії УНР 3 січня 1919 р.**) Далі було видано закон про пожежну охорону, закон про сільську самоуправу.

Було видано наказ про поборювання тк. зв. «карних загонів», що постали за часів покликання Центральною Радою німців. Ті «карні заgonи», складались з ініціативи поміщиків з безвідповідальних елементів і, під приводом збирати майно розграбоване за революції, провокативно катували селянство, компромітуючи тим українську державну владу. Як показали найновіші здобуті джерела, в тих загонах брали провокативну участь совітські комуністичні, прислані з Москви агенти.***)

Нарешті було видано закон 7 грудня 1918 року про вибори народніх представників до Державного Союму України, якому б належало право ухвали по всіх предметах законодавства і вищого державного управління. Отже той Союм мав рішити конечно про форму влади у відновленій Українській Державі. . .

Було б неповним перечисленням актів виданих за Гетьмана Павла, колиб ми не згадали про, так зване, проголошення Федерації. Гетьман Павло, шукаючи порятун-

*) «Літопис Червоної Калини» Львів 1933 р. ч. 6 ст. 13-15 та «Вісник Державних Законів УНР» вид. 5 — 1919 р.

**) Автор цих рядків, колишій сотник кадри 47-го п. Кременчуцького полку Гетьманської Армії під командою Полковника Піотровича брав участь в 1918 р. в експедиції і розгромі та обеззброєнню такого «карного загону» прапорщика москаля Дякова в селі Солониці Лубенського повіту на Полтавщині: Ант. К.

ку від небезпеки, що грозила Україні і насувалась на неї і ззовні і знутри, повірив в обіцянку представників Антанти — Америки, Англії, Франції — допомогти і на їх безкомпромісові вимоги рішився проголосити федерацію Української Держави з майбутньою Росією, коли вона не буде большевицькою. Цим він повторив те хибне гасло, на якому твердо стояли перед ним провідники Української Центральної Ради, що навіть в 4-му універсалі про самостійність УНР, в його кінцевій частині тексту предрікали, що Україна може бути частиною нової федерації Російської Республіки коли те рішать установчі збори. Але те проголошення Гетьман зробив дипломатично, як тактичний маневр так, що воно фактично не має правного значення, бо його підписав тільки своїм іменем «Павло Скоропадський» без ствердження ще підписами дотичного міністра чи бодай зазначення свого титулу «гетьман». Але й помимо того фіктивного й безправного значення цього акту, не ухваленого міністерською радою і не ратифікованого ні Українським Союзом, якого ще не було, ні тим більше — урядом і досі неіснуючої меньшевицької Росії, і помимо того, що той акт не має навіть такого міжнародного значення й таких наслідків, як, скажім, пізніший Варшавський договір Директорії УНР з поляками стверджений і підписаний обома сторонами, Гетьман Павло все ж сам вважав той свій акт за хибу і в тому признавався в своїх писаних спогадах на еміграції з усією своєю щирістю. Тим він дав доказ для майбутнього об'єктивного осуджування як про свою особу, як державного мужа, так і про значення та причини його поступовання. Тим він також дав разючий приклад, як мали б осуджувати наші політичні провідники свої рішення й поступовання. Гетьман Павло був свідомий почуття своєї відповідальності перед історією України і її народом. . .

Ілля Сапіга, описуючи свої зустрічі з Гетьманом Павлом, подає як, згадуючи про проголошення Федерації з

неіснуючою Росією, Гетьман казав: «Помилявся я двічі: раз, коли влітку 1917 р. на таємних сходах в Управлінні Правобережних Залізниць в Києві послухав Міхновського та Петлюру не арештував генерала Оберучева, російського командувача Київською округою, та не проголосив самостійності України; вдруге — пішов за порадою Антанти і не повірив, щоб українські люди, як Винниченко та інші могли проти своєї Української Держави мати змову з російськими комуністами.»

Так представляється служба Гетьмана Павла Скоропадського Україні за час його правління. Треба підкреслити, що Павло Скоропадський будучи гетьманом завжди керувався інтересами України. Бажаючи вибороти їй права і узнання перед Антантою, яка виразно мстилася Україні за її союз Української Центральної Ради з Центральними Державами і хотіла тільки «єдиної і неділімої Росії», Павло Скоропадський дає доручення своєму послові в Америці н. Коростовцеву заявити перед Антантою, що коли на перешкоді визнання України «де юре» стоїть його особа, то він готов зразу ж зректися гетьманства. Ще з самого початку перебрання влади в своїй грамоті з 29 квітня 1918 р. Гетьман Павло Скоропадський заповідає скликання Державного Союму і свою владу вважає тимчасовою. А зрікаючись влади 14 грудня 1918 р. з огляду на повстання проти його влади, Гетьман, не бажаючи пролиття крові та виходячи теж тільки з мотивів добра України, проголосив у своєму зреченні так: . . . «керуючись виключно добром України, я відмовляюсь від влади».

**

В архівах штабу Фельдмаршала Айхгорна читаємо, що: «Білий рух Денікіна в Ділах Гетьмана Павла бачив «Другого Мазепу». Троцький з безсилля назвав Гетьмана «Українським Бонапартом»*)

*) «Павло Скоропадський Гетьман всієї України, військ козацьких і фльоти» видання Громадського Комітету, Нью Йорк 22 травня 1955 р.

Степан Баран в своїх спогадах про Гетьмана, хоч і був неприхильником Гетьманщини, дав про нього таке заключення: «Гетьман Павло перейшов на сторінки нашої історії з чистим іменем будівничого Української Держави та її дбайливим господарем»**).

Так, Гетьман Павло Скоропадський був Велетнем, посланим Божим провидінням в нашої найновітій історії і пам'ять про Нього най світить прикладом для майбутнього України і її прийдешніх провідних постатей.

7. ГЕТЬМАН НА ЕМІГРАЦІЇ

Перебуваючи на еміграції в Німеччині у Ванзее під Берліном, куди Гетьман Павло Скоропадський виїхав після зречення від влади, він і перед другою світовою війною і під час війни, в ті часи великих поневір'янь українських емігрантів, не переставав жити для Української Державної ідеї. Він як тільки міг старався допомагати українській справі і українцям, що у вирії подій опинились на вигнанні. Він і далі всеціло віддавався служінню Батьківщини.

Його старанням засновано в 1922 році в Берліні Український Науковий Інститут, що виконував поважну наукову роботу, як своїми виданнями так і підготовкою нових українських учених істориків. Він же здобував стипендії для української молоді для високих студій.

Також старанням Гетьмана засновано в Берліні з філіями в інших містах і країнах «Українську Громаду», що мала свої неоцінені заслуги для українців за часів Гітлерівської Німеччини. Сам Гетьман був її Почесним керманичем а головою Центральної Управи Генерал Андрій Вовк.

Коли в 1939 році постала Карпато-Українська Держава і зірвалась там славетна боротьба Карпатської Січі про-

**) За І. О. — «З життя Гетьмана Павла Скоропадського» — «На Чужині» журнал літератури і громадського життя ч. 7 квітень 1947 року Кіль-Коріген.

ти малярського нападу, то Гетьман Павло Скоропадський першим привітав ту історичну подію, виславши писемний привіт до Президента Карпато-Української Республіки і до її уряду:

«Вам, народнім провідникам і Всенародній Раді Карпатської України засилаю гарячі бажання успішних рішень і чину для забезпечення свобідного розвитку Карпатської України. Хай Ваша одностайність відверне малярсько-польську небезпеку поневолення і приведе до забезпечення повноти прав Карпатської України.

Павло Скоропадський.»

Тільки Українське Національне Об'єднання в Канаді та Організація Державного Відродження України з Українським Золотим Хрестом в ЗСА подібним способом словом і ділом відгукнулися на ту історичну подію.

Після ж героїчної боротьби карпатських січовиків, коли маляри катували січовиків в своєму концентраційному таборі в Варіо-Лопош коло Ніредгази, то Гетьман заступився в їх обороні своїми інтервенціями перед німецькими військовими чинниками, покликуючись на міжнародні закони, після яких вимагав трактувати полонених а не, як називали їх зневажливо маляри «січ-бандою». В результаті настирливих його інтервенцій, які респектували спершу німці а потім і маляри, з того табору було звільнено спершу 42 душі по списку тих осіб, що про них довідався Гетьман, а потім і всіх полонених вивезено з Малярщини до Німеччини. Тут треба підкреслити, що в тому першому списку, як рівно ж і серед решти полонених було тільки кілька душ гетьманців, решта ж в масі своїй були приналежними до націоналістичної організації або — в меншому числі до групи УНР.

Гетьман Павло Скоропадський потім опікувався поміччу для закарпатських емігрантів — січовиків і цивільних збігців. Було створено окремий Допомоговий Комітет під проводом Гетьманівни Єлисавети, що грішми, одягом

і харчами довгий час ще приносив ту поміч.***)

За все те Президент м-р о. Августин Волошин, коли рийшов на еміграцію, то ще перед захопленням його большевиками відвідав особисто Гетьмана в Берліні і склав йому подяку.

Як ветхий патріот і при тому незалежний ні від кого у своїх поступованнях, Гетьман Павло Скоропадський, хоч і провадив Гетьманським Рухом і його організаціями на еміграції, але опікувався і турбувався навіть матеріальним станом осіб, що і не належали до Гетьманської організації, об'єктивно шануючи їх заслуги перед Україною. Зокрема такою сталою підтримкою Гетьмана користався серед інших осіб і Генерал-Полковник Михайло Омелянович-Павленко, бо був тоді останнім Командиром Української Армії УНР і УГА. . .

Бувши глибоко віруючим християнином Гетьман в часи свого перебування на еміграції цікавився і активно допомагав в українському церковному житті. Бувши з діда й прадіда православним, він толерантно ставився і високо цинив заслуги не тільки Православної але й Української Греко-Католицької Церков. Багато про це можна розповісти тодішні церковні діячі, священники і ієрархи.

А яким зворушливим виявом глибоких християнських почувань були переживання Гетьмана, коли він довідався про злочинне вбивство бл. п. Симона Петлюри агентом большевицької Москви. Тоді Гетьман Павло на панахиді по Головному Отаману усю Службу Божу простояв на колінах *).

*) За В. К. «Бійці відіжджали і коні іржали... Св. пам'яті полум'яного патріота Симона Петлюри», «На Чужині» журнал літератури-Кіль-Коріген.

***) За те спасіння від продовження малярських тортур в каеті та лікування й допомогу після звільнення з нього, автор цих рядків складає на цім місці найсердечнішу подяку світлій пам'яті Гетьмана Павла, голові Допомогового Комітету для Закарпатських Українців, Гетьманівні Єлисаветі та її Уповноваженій на Чехословаччині Вш. Пані Олені Самойлович.

Коли під час другої світової війни німецька гітлерівська влада виявила свою згубну політику на Українських землях Західних і Східних, то Гетьман Павло Скоропадський виступав проти **тієї політики своїми** мемурандами, беззастережно використовуючи свій авторитет серед військових німецьких кіл. А як його трактували вищі військовики Німеччини чи не найкраще ілюструватиме той факт, що коли він бував запрошений на якісь урочистості і появлявся на ті зібрання в своєму скромному цивільному одязі, то на повідомлення, що війшов колишній Гетьман України всі вставали на струнко.

У вересні 1944 р., оцінивши ситуацію, що тоді, як і передбачав Гетьман Павло, обставини на фронті вже не обіцяли для німців щастя, а в зв'язку з тим і відповідне до того наставлення Гімлера. Гетьман прийняв на себе ініціативу створення Загально-Українського Комітету на всенациональних основах. Але поставив рішучу умову Гайрінху Гімлеру, шефу німецької поліції, що візьметься за здійснення того задуму лише в тому випадку, коли негайно буде звільнено з концтраків і знід арешту всіх лідерів українських національних партій, а зокрема Степана Бандеру і Андрія Мельника. Завдяки тій його рішучій інтервенції Гімлер приобіцяв ту передумову виконати. Дійсно за кілька днів було звільнено не лише Степана Бандеру й Андрія Мельника а і коло 150 осіб відніцих діячів. Степан Бандера, що перед тим просидів кілька років в концтраку Саксенгаузен зголосився після звільнення до Пана Гетьмана та в зворушливій формі щиро дякував Гетьманові та висловив своє щире політичне кредо боротьби за Україну а не за владу над нею.

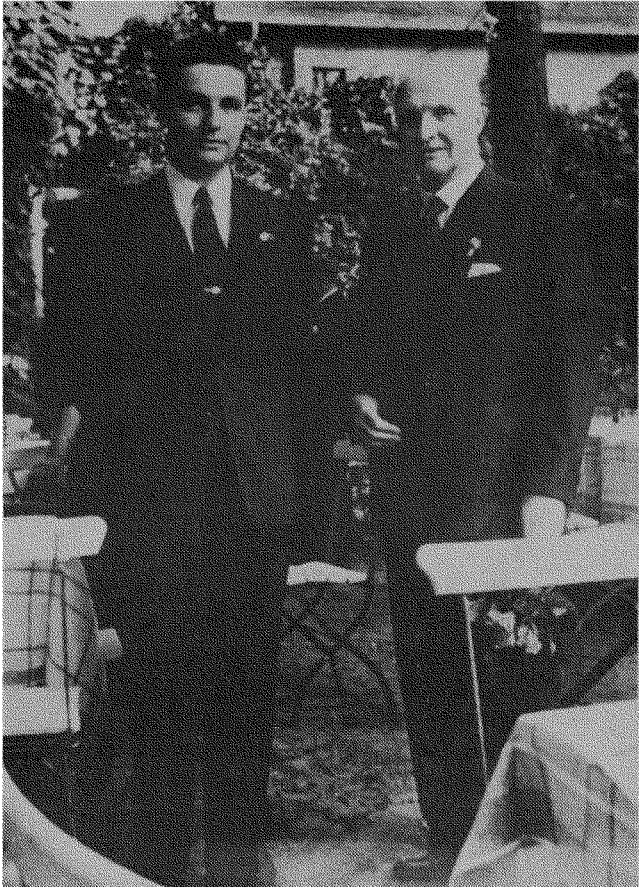
Для створення Всеукраїнського Об'єднання Гетьман звертався й скликав чільних провідників всіх українських політичних угруповань, роблючи для того до декого навіть особисті візити, хоч і до значно молодших від себе. Але. . . на жаль не всі підтримали ту ініціативу, а голотно умову не вести з німцями сепаратних переговорів поза

обеднанням і тому той патріотичний задум не здійснився.

Але, як би то не було, але треба підкреслити, що такі заходи Гетьмана в ті часи рознузданої салдатески німецького Гейстапо, що не хотіла в засаді чути про ідею самостійної України, таїла в собі при кожній інтервенції небезпеку для самого Гетьмана бути арештованим. Тому, ходячи за такими «орудками» до німців чи й до своїх він сам не знав, чи повернеться додому. Але те невідстрашувало Гетьмана і він зі своїми інтервенціями не переставав. Тим інтервенціям зобов'язані за своє звільнення не тільки наші чільні діячі, але і інші особи, бо вони були українцями. Наприклад, з концентраку в Аушвіці тільки завдяки інтервенціям Гетьмана було звільнено цілу групу українців. Назвемо деякі з них знанні прізвища, що їх нам пощастило дістати від їхніх спів'язнів. Це були Володимир Логазя, Михайло Гамбаль та Суходольський — всі три з Лемківщини, Філарет Лукіянович з Буковини, Віктор Вакуловський і інші з Наддніпрянщини й Галичини. Пізніше ще було звільнено Володимира Бачинського, а з криміналу в Кракові Варфоломія Євтимовича. І тут знову треба підкреслити, як і в тій справі, де розходилося про спасіння українських людей, ставився Гетьман, а саме: між тими звільненими з концентраків було лише кілька душ організованих гетьманців а решта члени або прихильники інших негетьманських організацій. . .

I. Сапіга, описуючи свою останню зустріч з Гетьманом Павлом, коли в Берліні 15 березня 1945 р. Гетьман доручав йому дістатися в сферу діяння англійської армії та нав'язати контакт з Гетьманичем Данилом, якого Гетьман передбачливо ще раніше відіслав до Англії й Америки, наказав передати синові, щоб «доложив усіх зусиль для врятування українців без різниці їх політичних переконань, щоб звернув увагу на фізичне збереження українців. — «Наша сила, — казав Гетьман, — в наших українських людях. Вживуть вони — повстане Україна!». . .

Той батьківський наказ Гетьманич щиро виконував.

**ГЕТЬМАН ПАВЛО СКОРОПАДСЬКИЙ І ГЕТЬМАНІЧ
ДАНИЛО**

Знимка з 1939 року в Ваннзее, Берлін

Згадати хоч би його заслуги в справі звільнення полонених дивізійників Української Національної Армії від загрози бути виданими совітам, як то було сталось з Донським Козацьким корпусом, в Лінцю на чолі з генералом Красновим, що не мав своєчасно таких своїх заступників, серед російської протикомуністичної аристократії. . .

Родина Гетьмана патріотично вихована, що любила наш народ, також безстрашно відвідувала табори наших робітників «ОСТ» і несла їм всіляку можливу допомогу. Чи хто інший підтримував більше і так далеко наших людей і допомагав їм? Це одинокий випадок, що правдивий аристократ духа дбав про своїх людей, а не лиш про себе і так безстрашно рятував провідників політичних, науковців, селян, робітників, церковних достойників, молодь, як тільки довідувався про горе української людини без огляду на її приналежність до того чи іншого угруповання.

А при тому він гідно тримав український прапор і ніколи і нігде за тих жахливих політичних часів гітлерівської Німеччини не понизив гідности і свого авторитету, Гетьмана всієї України хоч і зрікся тієї влади на Батьківщині вже багато років перед тим. . . Ілля Сапіга в своїх спогадах про зустрічі з Гетьманом приводить такий приклад. Одного разу німецький уряд зажадав від Гетьмана обмеження опіки та усвідомлюючої праці серед прибув-ших зі східних теренів українців-робітників. На це Гетьман відповів: «Обмежити допомогу своїм людям не можу і готовий понести всі консеквенції аж до розв'язання Української Громади та мого арешту.» **)

Джентельменство — ця патріотична шляхетна риса Гетьмана — козака з діда й прадіда, впливала і на інакше думуючих людей. Вони, неприхильні до Гетьманщини, як наприклад Семен Підгайний, пізнавши ближче Гетьмана,

**) І. Сапіга — «Деякі думки Гетьмана» («На чужині» ч 7. Кіль-Коріген)

належно оцінювали ту його рису і належно оцінювали тоді і його поступовання. Ось кілька уривків зі споминів С. Підгайного про зустріч з Гетьманом провідних осіб українських політичних груп після їх звільнення з концентраків, в якій брав участь і С. Підгайний.

... «Першою вимогою Гетьмана було: звільнення українських провідників, що перебували по тюрмах чи були інтерновані. Вимога була задоволена і в готелі «Ексельсіор» появилися: Президент Лівницький, А. Мельник, С. Бандера й ін., проживши і вивчившись в атмосфері антипанських настанов, признаюь, що переступаючи поріг гетьманської хати, я зніяковів, ждучи, якщо не зневаги, то, принаймні, прийому згідно моїх уявлень про кавалергардів його імператорської величності. І як же я помилився! Після того, уже як ми сіли, до кімнати зайшов гетьман. Він був скромно вдягнений, твердо потиснув мою руку, і з непримушеною посмішкою сказав, що він уже чув, що я український Гебельс. . . моя ніяковість зникла, натомість її заступило почуття поваги й симпатії до цієї людини. Ось це був справжній пан, справжній аристократ і його манера триматися, говорити, усміхатися, не мала найменшої вишуканости, якогось позування, чи підкреслення вищости його становища, а проте та вищість його культури і його становища в моїй уяві ставали ще разючішими й я справді був зачарований ним. . .

... Восени 1945 року, коли шаліла репатріяція і НКВД з допомогою французів, англійців і американців ловили, в'язали і віддавали в большевицькі катівні нас, українських патріотів, тоді з доручення президента Андрія Лівницького і полковника Андрія Мельника професор М. О. Ветухів, магістер Р. Слободян, інженер М. Рознятовський і я мали відвідати Степана Бандеру і пані гетьманову та запросити їх на спільну нараду для відновлення діяльності єдиного Державного Центру закордоном.

На території Австрії. . . у дворищі монастиря, недалеко похмурого кльостеру — ми відвідали ще свіжу могилу

гетьмана. Мовчки стали всі на коліна, помолилися на білий надмогильний дерев'яний хрест і мовчки стурбовано її покинули. Ми кожен зокрема належали до різних політичних формацій і між нами був лише один гетьманець, а проте — там ми були єдині і неподільні, змучені й стероризовані діти України, що ось вже понад два століття їх й їхніх вождів могили рясніють «по горах і долинах та й по чужих Українах». *)

8. ОСТАННЯ ПУТЬ ГЕТЬМАНА УКРАЇНИ 26-28. ІV. 1945.

Помер Гетьман Павло Скоропадський 26 квітня 1945 року в с. Меттен в Німеччині через кілька днів після смертельного поранення і попалень бомбою під час бомбардування м. Платінг над Дунаєм, коли він їхав до своєї родини, яку раніше відправив до м. Оберстдорфу. З ним була Гетьманівна Єлисавета, що також була тяжко поранена в голову і попалена.

Похорон Гетьмана України Павла Скоропадського відбувся в Меттені (Баварія) 28 квітня 1945 року. Сумний обряд похорону совершив українській греко-католицький священник о. Григорій Онуфрів, що з Божої волі в той час випадково опинився в тому містечку, де того дня **ще точився бій американської армії.** З його спогадів*) довідуємось, що того дня він перебував в келії місцевого німецького католицького монастиря, коли парох монастирської церкви покликав його до жінки, яка, мовляв, чекала на нього дві години. Далі подаємо скорочено уривки тих спогадів.

. . . «Я пішов до почекальні і дійсно побачив якусь жінку. . . Під її очима бачив я синяки та обвиту перев'язками голову. Обсмалені були в неї брови, вії та волосся

*) С. Підгайний — «Спомини про Гетьмана П. П. Скоропадського» — див. «Українські Вісті» — орган УНР ч. 21/1395 з дня 22. травня 1960 р.

***) О. Григорій Онуфрів — «Як відбувся похорон Українського Монарха сл. п. Гетьмана Павла Відновителя» див. «Український Робітник» ст. 2-6. Травень 1952 р.

на голові. . . Запримітив я, що вона труситься. . . Я звернувся до неї в українській мові, запитуючи чого собі бажає. Коли вона почула українську мову, зірвалася з місця і спитала мене: «А Ви хто такий?» Я відповів, що український католицький священник і що мені дали знати, що хтось чекає на мене, щоб поховати дитину. В тій хвилині я побачив сльози на очах жінки, і вона з розпуки сказала- «Отче, Бог Вас приніс! Мого батька хотять поховати, без домовини і без священника». Я спитав її, хто вона, чи католичка, чи православна, бо по говорі пізнав, що вона зі східних областей. Вона відповіла, що православна. Я завагався і сказав, що пораджуся в місцевого пароха. . . «А хто Ваш батько?» — на що одержав відповідь тремтячим голосом: «Павло Скоропадський, гетьман України, а я його дочка Єлисавета. Він помер тому два дні і до сьогодні немає кому ним зайнятися. Я хвора, ранена в голову, маю гарячку близько 40 і ледве ногами тягаю». . «Рятуйте отче» — просила вона... «Я вже була два рази в німецькій парохіальній уряді, а вони відмовилися поховати. Просила я сестер у шпиталі, щоб порадили, де можна замовити домовину, а вони відповіли, що тепер війна і нічого не станеться, як поховують людину без домовини». З її очей танули рясні сльози. Я відчув її страшну трагедію. «Я хочу батька поховати сьогодні», — продовжала вона — «а він навіть ще не митий, і домовини не має. Що я в силі тут зробити?»

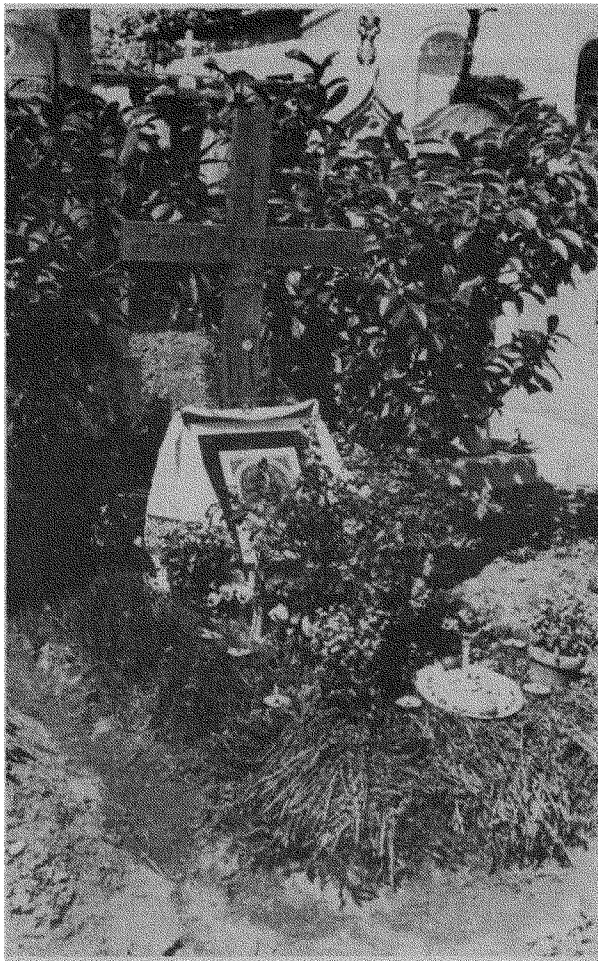
Моє серце стиснув великий біль. . . Я почав її заспокоювати й запевнив, що не позволю поховати її батька будь-як, хоч би мені довелось з монастиря вийти. «Я поховаю його гідно, скільки на це дозволять близькофронтіві обставини, — запевнив я її — бо це для мене крім святого обов'язку велика честь що самотній зможу віддати останню послугу великій людині». Я порадив гетьманівні Єлисаветі, щоб вона пішла до шпиталю й поклалась у ліжку, а сам пішов клопотатися про домо-

вину та полагодити справу в німецькім парохіяльнім уряді.

З'явившись у пароха, повідомляю його, що помер у шпиталі гетьман України, а щоб йому ще краще з'ясувати, вживаю слова «король». . . та що похорон відбудеться сьогодні о 2-ій годині пополудні. Парох у першій хвилині згодився, але потім, коли довідався, що небіжчик православний (ортодокс), аж ізхопився з крісла і заявив, що це неможливе, та що похорон мусить відбутися без священика. Я спокійно вияснив, що в тому випадку, коли не одержу дозволу на християнський похорон. . . тоді сам це зроблю, хоч би за свій поступок був навіть видалений із монастиря. . . Далі рішуче заявив я пароху, що всю відповідальність за похорон православного небіжчика перебираю на себе і додав, що історія мене осудила б, якби я не віддав нашому гетьманові на чужині останньої послуги. Зрештою, я як українець і священик, мушу поховати його по християнськи. . .

О годині 2-ій до каплиці прийшла дочка покійного Єлисавета. . . Гетьман лежав на пошах, завитий в чорне, покривало. Домовини ще не було. Через хвилину гробкопачі внесли домовину, але в ній не було нічого крім стружок. Єлисавета відкрила гетьмана. Покійний гетьман мав вигляд: підголений, правий бік був увесь поси́лений. Одягнений був він у темнопопеляте вбрання, в сорочці, з зав'язаною краваткою, в чорних скарпетках. І хоч він був неживий, то вигляд його був спокійний, маєстатичний. З лиця біла якась мудрість, повага, добродушна серйозність. Цього образу ніколи не забуду. Це було лице — В О Л О Д А Р Я. Я не гетьманець але трагічні обставини смерті гетьмана, його посмертний вигляд і обставини похорону, зробили на мене потрясаюче враження і від тоді я став симпатиком гетьманського руху.

...Я пригадав собі, що маю кусок рідного полотна, тому пішов до своєї келії, взяв його, та ще другий кусник

**МІСЦЕ, ДЕ СПОЧИЛИ ТЛІННІ ОСТАНКИ
ГЕТЬМАНА ПАВЛА СКОРОПАДСЬКОГО
в Меттені, Баварія 28. квітня 1945 року.**

під голову. Вернувши до каплиці, застелив домовину, дав під голову другий кусок і почав одправляти панаклиду. Мусів я сам і дякувати.

Після панахиди, гробокопачелі понесли тіло гетьмана на цвинтар коло каплиці . . . »

На цьому кінчаємо уривки спогадів о. Григорія Онуфріва, цього священника — лицаря — християнина.

. . . За труною гетьмана сама Гетьманівна Єлисавета несла хрест. *)

Цвинтар знаходився на лінії боевого фронту... Падав дощ. . . Похорон відбувався під свист заблуканих куль, під звуки клекоту кулеметів, під гуркіт вибухів гранат. . . Під такий салют прощала героїня Донька Гетьмана Гетьманівна Єлисавети свого незабутнього любого Батька одного з найбільших патріотів України. . . Чи могло бути ще щось бідніше і більш самотно? . . .

Але на яку незрівняну висоту супроти тих трагічно-бідних обставин підноситься велич історичної постаті Гетьмана України Павла Скоропадського, що його останню путь — прощання з цим світом супроводив боевий гуркіт гармат, наче мимовільний символ пошани до його безперечних великих заслуг перед Батьківщиною. . .

**

Після смерті Гетьмана Павла в послідуєчих роках з його родини померли: вдова пані Гетьманова Олександра 29 грудня 1951 р., гетьманівна Марія графиня Монтезор 12 лютого 1959 р., гетьманич Петро 13 березня 1956 р. — всі в Оберстдорфі (Баварія) і гетьманич Данило 23 лютого 1957 р. при підозрілих обставинах в Лондоні.

Залишилися і перебувають в Європі дві доньки Гетьмана: гетьманівна Єлисавета-вдова по чоловікові Василю Кужіму консулу Української Держави і гетьманівна Олена заможна за достойним паном Отто з доньками народженими 30 січня 1954 року: Олександрою і Іриною.

*) Є. Скоропадська-Кужіль — «Останні дні мого Батька» («Державницька Думка» ч. 7-8. Філадельфія 1952 р.)

9. СПАДКОЄМЕЦЬ ГЕТЬМАНА — ГЕТЬМАНИЧ ДАНИЛО СКОРОПАДСЬКИЙ — СИМВОЛ УКРАЇНСЬКОЇ ДЕРЖАВНОЇ ІДЕЇ (13. 11. 1904 — 23. 11. 1957)

Як показано в перших двох главах цієї праці, Гетьманич Данило Скоропадський походив зі старого українського козацького роду, який три століття був тісно зв'язаний з історією українського народу і який віддав йому великі військові, політично-дипломатичні і громадсько-культурні услуги.

Скажемо лише коротко, що Гетьманич Данило становив X-те покоління від Хведора Скоропадського, XXXIII-те від Рюрика, XXVIII-ме від Гаральда, короля Англії, XIX-те від візантійського цесаря Константина Мономаха, XXX-те від Оляфа короля Швеції і XXIII-те від Гедміна. *)

Отже, родове дерево його вкорінене глибоко в найдавніші шари історичного наверствування української історії, української «Книги Битія». Кров, що текла в його жилах, носила ті первні, що були в родах наших гетьманів і наших відомих історичних осіб XVI-XIX століття, з якими лучилися кровними зв'язками предки його роду. Кров його носить ще старші первні, одідичені від українських княжих родів Великого Князя Київського Мстислава I і Князя Мономаха (нащадком якого є теперішня королева Великобританії Єлсавета,) та від литовсько-українських княжих династій з лінії Гедміна.

Коли у світі фізичних явищ є закон, що ніщо марне не пропадає, а існує далі в перемінених формах, то напевно в світі духовних явищ є рівнобіжний закон незнищимости їх. Тому всі високі духові прикмети Гетьмані-

*) Др. Роман О. Климкевич — «Герб і рід Скоропадських» «Український Світ» ч. 3/14, Ст. Боніфас, Ман. 28. лютого 1968 р.

ча вирости із наверстувань досвіду, бажань, бистроті ума і думки всіх довгих поколінь Його предків і є відбиткою — в певній мірі — їхніх бажань, стремлінь, уподобань, їхніх досвідів, зачерпнутих в часах блискучих успіхів і тяжких невдач, їхньої слави, їхніх упадків і відроджень, їхньої гордості і приниження. А все це зв'язане з українською землею і з українським народом. Через те Він був кість з кісти і кров з крові того народу, вигодуваний соками української і тільки тої землі. Він прив'язався до свого народу всею фізичною і духовою істотою, лицарською честю своїх предків, родинними традиціями. Він, коли так най буде дозволено нам висловитись, — заприсяжений на вірність Українській землі й народу ще заки народився і поніс ту свою вірність з поза могил предків поза свою могилу.

Аристократ по крові і по духу, рівний з найвищими зпоміж вселюдського суспільства. Небагато із родів англійських, французьких, німецьких чи інших перевищують його. Це давало йому свободу доступу і поведінки серед тих найвищих та велику певність себе і між ними і між звичайним суспільством. Це давало йому право на пошану і право на владу. Він був спокійним, самопевним, скромно-гордим і людяним . . .

Гетьманич Данило народився 13. лютого н. ст. 1904 р. в Петербурзі. Хресне ім'я дістав в честь гетьмана Данила Апостола. Початкову і середню освіту одержав вдома. Від пятого року життя Він проводив кожне літо в родових маєтках на Чернігівщині і Полтавщині. Ті відвідини та зустріч з українським оточенням мали великий вплив на формування національного характеру молодого Данила.

Револуція 1917 р. в Росії та проголошення самостійності України застали Гетьманича в Петербурзі. «Через годішні бурхливі часи» — розповідав пізніше сам Гетьманич — «зв'язок з Батьком цілої нашої Родини перервався на кілька місяців . . . Про відновлення Гетьманства

довідалися тільки з преси. Жили ми в постійній небезпеці перед арештуванням нас большевиками, як закладників. Тільки тому, що в них було тоді безладдя, нічого злого не трапилося. І от у тих складних і небезпечних обставинах нараз (на початку літа 1918 р.) з'являється до нас молодий український старшина в українськiм гетьманськiм однострою під цивільним плащем і повідомляє, що на нас чекає спеціальний поїзд на Николаєвськiм двірці присланий Гетьманським Урядом для того, щоб вивести нас до Києва.»

В Києві Гетьманич продовжує шкільну науку в українськiй гімназії і ще тоді належав до пластунськoї організації і як 14-літній юнак цікавиться всім тим, що діється довкола нього — в Гетьманськoму Палаці. Тут поширюється й поглиблюється його українськiй національно-державницькiй світогляд. «Я — казав 20 років пізніше Гетьманич — був свідком існування Українськoї Держави 1918 року. Бачив ту нашу Державу визнану чужинцями. Бачив наше військо, нашу адміністрацію державну і розбудову нашої національної культури на Рідній Землі. Бачив, як та наша Держава завалилася. І завалена була таки українськими руками». Коротко перед протигетьманським повстанням Гетьман Павло вислав своїх дітей закордон до Румунії, пізніше до Туреччини, а по кількох місяцях мандрівки по Греції і Італії, опинилися вони в Швайцарії в Льозані. Там Гетьманич вступив до французькoї реальної гімназії яку закінчив з відзначенням і премією. Тоді він переїздить до Німеччини, куди вже переселилася Гетьманська Родина і замешкала з Гетьманом в Ваннзее к. Берліну. Там Гетьманич цілий рік працює звичайним робітником на фабриках Сіменс-Шукерт, а пізніше вступає до Високoї Технічнoї Школи в Шарльоттенбурзі. В часі інженерських студій, закінчених дипломом інженера 1928 р., Гетьманич бере активну участь в українськoму студентськoму житті, як член т-ва «Обнова», а пізніше голова т-ва «Дніпро». В рр 1928-32

працює інженером в найбільших європейських електро-технічних фабриках Сіменс і Гальске.

В одній з своїх пізніших промов Гетьманіч говорить: «Коли мені сповнилося двадцять і один рік (1925), до мене звернулися найближчі співробітники Батька із запитом: чи можуть вони і всі Гетьманці бути певні, що я згоджуся після мого Батька перебрати на себе Його право й обов'язки, зв'язані з Гетьманським Рухом? Це питання було для мене незвичайно важливе і я попросив ще один рік часу, щоб обміркувати собі цілу справу і потім дати відповідь. По році я ту відповідь дав. Вона була позитивна. Дав я таку відповідь тому, бо тільки в Гетьманській ідеї бачив я єдиний і певний шлях для нашого державного відродження». З початком 1933 р. Гетьманіч залишає професійну працю, щоб посвятитися виключно Гетьманському Рухові і українській визвольній справі. Дня 16 травня 1933 р. Гетьман Павло з нагоди 60-ліття своїх народин проголосив свою волю — «Синові Моему Данилові заповідаю непохитно, до кінця життя, стояти на чолі Гетьманського Державного Діла...»

Згідно з цією волею Батька, Гетьманіч працює повних чотири роки в Гетьманському Центрі, виконуючи Батьківські доручення в організаційних, внутрішньо-українських і зовнішньо-політичних справах. Під кінець серпня 1937 року виїжджає до Америки й Канади. Тут перебув по липень 1938 р. По кожному виступі, по кожній промові і по кожному прийомі Гетьманський Син завойовує загальні симпатії серед духовенства, підприємців, фермерів і робітників, здобуває тисячі прихильників. Це був тріумф особистий Його та персоніфікованої Ним Ідеї. У збірнику, виданому на Його честь під назвою «За Україну» написано про ту подорож таке: «Своєю виїмковою індивідуальністю Він проломив леди у цілім Українстві, яке майже два десятки років перебувало в полоні демagogічної протигетьманської пропаганди. Високий, стрункий, сильно збудований, знаменитий спортовець, мужній

і ласкавий, енергійний у рухах і мові, спокійний, але рішучий, здержливий, поважний, але не зимний, елегантний на зовні і в зносинах з людьми, вільний у поведінці, а при тім повний дійсно гетьманської поваги. Розум і дипломатія Його роблять решту. Він поривав українців за собою.. і молодь і старші пішли за Ним і об'єдналися з Ним» *). Такої характеристики мабуть ще нікому не писали і не оголошували.

В липні 1939 р. Гетьманич Данило виїжджає з доручення завжди передбачливого Батька до Великобританії, щоб звідтам у випадку війни керувати Гетьманським Рухом поза Європою і рівночасно тримати звязок із колами західніх альянтів. З приїздом до Лондону Гетьманич влаштовується на працю за своєю професією, щоб не бути тягарем ані для гетьманських організацій за океаном, ані не шукати матеріальної підтримки в британських колах, які були б дали її радо за відповідні зобов'язання. Поза заробітками Гетьманич віддається всеціло пропаганді української справи. Тоді Він зголосився до сенйорату Пласту і належав до 1-го Куріня ім. Ст. Тисовського. Він продовжує інформативну акцію в користь Вільної і Незалежної України. Співпрацює зі створеною з Його ініціативи Шкотською Лігою для Вільної Європи. Після смерті Батька в квітні 1945 р. і закінчення другої світової війни Гетьманич приймає на свої плечі весь тягар ведення Гетьманського Руху та кладення основ під організоване українське життя в Англії, де опинилося понад 30 тисяч наших втікачів та вояки Української Дивізії, яких Він відвідує, завойовуючи широкі й щирі до себе симпатії. Він допомагає заснувати «Союз Українців у В. Британії» і стає його незмінним Почесним Головою. Співпрацює з організацією «Антибольшевицький Блок Народів». Ще пізніше відвідує табори наших втікачів в Бельгії і Німеччині. Своєю поставою та незвичайною

*) *Іван Ісаїв — «За Україну». Едмонтон 1938.*

тактовністю, приступністю й ввічливістю викликає Гетьманич загальне захоплення, серед бурхливої маси тих втікачів, без огляду на їх територіяльне походження, віроісповідну приналежність чи політично-партійні симпатії. Побував Він при нових обставинах і в Америці і Канаді і певно чар Його особи ще живо згадується у тих, хто Його тут бачив чи чув.

В листі з 22 лютого 1948 року до українського громадянства на чужині Він писав: «Заявляю твердо і урочисто, що виконуючи Заповіт Покійного Батька мого... продовжуватиму Гетьманське Діло, започатковане Ним. Так само, як і Він завжди і по кінець життя мого служитиму найвищим національно-державним прагненням Українського Народу та Його Визвольній Справі. Гідно нестиму хрест цей, в глибокій вірі, що тільки Гетьманська Ідея, освячена нашою історією і традицією, спроможна дати внутрішню тривалу єдність і силу нашому Народові і вивести Його на твердий і щастливий шлях державного буття. Молю Господа Бога щоб скріпив мене в духовних і фізичних силах для успішного продовження й закінчення розпочатого Діла на добро і велич України. Молю Господа Бога, щоб дав всім українцям віру, єдність і силу, щоб освятив боротьбу Українського Народу за Його законні права і дав Йому остаточну перемогу»... Тому величньому заповіту свого життя залишився Гетьманич Данило вірний аж до своєї передчасної смерті 23 лютого, 1957 року. Прийшов у ~~Воскрісіння 23 лютого з роботи і це викликає се-~~ ~~льського Народу за його законні права і дав йому ос-~~стри Гетьманівни Марії лише встиг сказати: «Почуваю себе погано. Страшенно болить голова». За кілька хвилин втратив притомність. Викликаний негайно лікар наказав перевезти хворого до шпиталю, де Гетьманич, не приходячи до себе спочив у Бозі о год. 6.05 ранку 23 лютого. Голова УАПЦеркви в Великобританії о. Сергій

Молчанівський встиг лише совершити над уміраючим таїнство елепомазанія.

**
*

Не маємо сумніву, що ненадійна смерть Гетьманича Данила була актом першого ганебного, може ще не так удосконаленим способом, скритовбивства, що його застосувала комуністична Москва саме проти нього першого, бо він мав ту символічну силу маєстату, якої не мав ніхто з тоді живучих і послідувачих наших політичних провідників. Він своїм походженням ірраціонально втілював в собі славу і велич минулих українських віків, що виявилось в його характері, здібностях, в його поставі і в усій привабливій для кожного його істоті.. Тому він міг стати об'єднаним усіх українців. А того найбільше боялася й боїться Москва всіх кольорів...

Для переведення похоронів св. п. Гетьманича створився в Лондоні Громадський Комітет з представників усіх діючих на терені Великобританії українських громадсько-культурних і політичних організацій.

Похорано тілні останки Гетьманича Данила 2. березня 1957 року о год. 9.30 перед полуднем в Лондоні на цвинтарі Гомстед в присутності великого здвигу народу при 300 офіційних делегатах від різних організацій. Похоронні відправи совершив о. Протопр. С. Молчанівський голова УАПЦ в В. Британії в сослуженні 8 священників та в присутності о. прелата М. Малиновського Апостольського Візитатора і Ген. Вікарія Укр. Кат. Церкви в В. Британії.

Просту дубову домовину Гетьманича з Його тілними останками, вкрити оксамитом, українським національним прапором і родовим гербом Скоропадських, несли найближчі співробітники Покійного. Перед домовиною ішли делегації з понад 60 вінками від Родини, гетьманських організацій у В. Британії Австрії, Канаді, ЗДА, від Союзу Українців В. Британії, Об'єднання Українців В. Британії, Ц. К. Антибольшевицького Бльоку Народів, ОУНр,

ОУНС, УРДП, СУМ, Пласт, ОДУМ, Об'єд. к. Вояків Українців, Об. Укр. Жінок, Укр. Студ. Громади, Легії Українських Повстанців, Капелі Бандуристів ЗДА, дирекції і робітників фірми Джус-Фастенерс і інші. Перед маєстатом Покійного Патріота, Державника і Соборника об'єдналися усі, без огляду на ідеологічну, партійну, віроісповідну чи територіальну приналежність. Над відкритою могилою прощали Його також головніші представники всіх головніших українських організацій.

**

Який же заповіт лишив нам Великий Гетьманич? Це Його золоті думки, що їх вибираємо з уривків його промов, заяв і листів.

Віра в Україну: «За майбутнє нашого Народу я не боюся, бо вірю в Його здорові і творчі сили. Вірю, що здорова національна стихія наша змете з нашого тіла й заразу московського большевизму, а всі українські державники знайдуть шлях один до одного й, об'єднавшись під покровом одної Керівної Ідеї, у творчій пориві здобудуть і відбудують нашу Україну». (Пром. Торонто 13. 9. 37.)

Монархія чи Республіка? «Я належу до всього українства й вірно служитиму Вільній Українській Державі без огляду на те, чи там буде Державний Устрій Монархістичний чи Республіканський. Я вірю, що устрій Монархістичний має більше можливости закріпити самостійність України, але нарід український сам має рішати у вільній і тайній голосуванні про Монархію чи Республіку. Накидати народові той чи інший устрій тут на чужині ми права не маємо.»

«Ми українці маємо перебільшене поняття про особисту свободу із слабо розвиненим розумінням своїх обов'язків супроти загалу й Держави. Це одне з наших національних лих. Тому не починаймо сьогодні з демократії! Починаймо з боротьби за головну позицію, яку ще не здобули: за Вільну й Незалежну Українську Дер-

жаву! Починаймо з обовязків і дисципліни! (З пром. Едмонтон 10. XII. 37.)

Державництво і Націоналізм. «Україна — це не легка справа. Здобути Українську Державу, то ще не значить її збудувати. Нам не лиш націоналізм потрібний, але перш за все конструктивне державництво, щоб не загубити того, що націоналізм здобуде. Тільки тоді, коли в нас ті дві здорові течії — Націоналізм і Державництво — дисципліновано поведуть працю під одною кермою, тільки тоді можна буде більш надійно дивитися на наше завтра» (З пром. Едмонт. 19. XII. 37.)

Орієнтація на власні сили. «Української Держави нам ніхто не дасть, мусимо її вибороти ціною власного зусилля й власної крові, бо тільки тоді вона буде тривала. Для того України треба хотіти так, щоб боротьба за неї стала головною ціллю нашого життя». (З пром. в Едм. 19. XII. 37.)

Плекання Ідеї Авторитетів. «Надіятись на національну перемогу без плекання національних Авторитетів як духовних так і світських, це обдурювати самих себе. Духовні авторитети дають нам моральні підстави для цілої нашої роботи, а світські — причиняються до створення суспільних рямок. Тому ми мусимо підносити ідею Авторитетів, так занедбану в нашій народі, на належну височінь. Знищити авторитети розкладовою роботою дуже легко, але створити їх надзвичайно тяжко» (З пром. в Клівл. 17. X. 37.)

Християнський світогляд — основа Визвольної Боротьби. «Не можем ми, бездержавний нарід, мислити про національну перемогу, коли ціла визвольна боротьба наша не буде побудована на моральних, етичних і релігійних підвалинах, особливо перед обличчям такої розкладової сили, як большевизм. Таку основу може дати тільки християнський світогляд. Тільки він може бути вихідною точкою кожного нашого суспільно-політичного чину. Бо без цієї бази ми швидко розгубимо й ті на-

ні національні скарби, що їх з великими труднощами доводиться збирати.» (З пром. в Нью-Йорку 31. X. 27.)

Проблема єдності і консолідації. -Зовнішнє політичне положення сьогодні є настільки серйозне, що до нього з великою увагою повинні поставитись всі українські патріоти. Багато ознак вказують на те, що світ знову йде до далекокосяглих міжнародніх напружень і заколотів. У тих будучих подіях ми мусимо активно виступити з такою своєю національно-державницькою організацією, щоб з нами рахувались чужинці як з поважною силою. Для цього потрібне якнайскорше внутрішнє скріплення цілого українства». (З пром. в Клівл. 17. X. 37.)

-Для нашого внутрішнього об'єднання мусимо зробити перший крок: позбавитися нетерпимости, що не дозволяє українцям, які стоять у різних політичних таборах, знаходити шлях один до другого... Тому не біймося простягати руки до всіх чесних українців, що стоять ще сьогодні в інших політичних таборах, бо тільки в процесі спільної практичної роботи зникне назавжди те, що нас розєднує». (З пром. в Вінніпєгу 11.XII.37)*)

«Цілковито зрозуміло, що неможливо всю українську національну роботу втиснути в рамки одної організації, підвести під одну формулу. Тому кожний конструктивний вияв того руху в інших організаціях для спільного для всіх українців визвольного діла є цінний». (З пром. в Едм. 7. XII. 37).

«Мусимо різко відгородитися від малоросійства, як старого, так і нового покрою.

**) Ці думки Гетьманича є продовженням погляду унаслідкованого від Його Батька св. п. Гетьмана Павла, який у своїх спогадах про різні інциденти висловлював жаль, як він писав з приводу таких частих явищ «українського життя, коли навіть найвизначніші українці не можуть скинути пут, що зв'язують їх по руках і по ногах та від яких терпить ціла нація — пут партійництва. Дай Боже щоб ця недуга якнайскоріш минула!» — Так писав Гетьман Павло в липні 1935 року. (Див. Павло Скоропадський — «Сторінка споминів» в журналі «Наша Культура» ч. 4 Львів, квітень 1936 р., сторінка 246.)*

Співпрацювати в усіх конкретних справах з усіма, де йде про загальні інтереси України її українців». (З листа Гетьманича 17. травня 1947 р. до Членів Вищого Проводу Гетьманського Руху.)

Галичани і Наддніпрянці. «Тільки в найтіснішій співпраці між обидвома вітками нашої великої нації вдасться нам здобути те, що являється для всіх нас найдорожчим: Самостійну й Незалежну Українську Державу» (З пром. в Чикаго 3. X. 37.)

«Здібність галицьких українців до методичної роботи, сполучена з розгоном наддніпрянських українців, у процесі співпраці дасть добрі наслідки» (Клівл. 17. X. 37.)

Православні і Католики «Засадою гетьманців-державників є пошанування всіх релігій і невтручання світської влади в релігійні справи». (Нью-Йорк 31. X. 37.)

Смерть великої людини часто впливає на хід думок живих людей сильніше ніж діяльність Покійного за його життя. Знаменним прикладом такого явища можуть бути спогади відомого талановитого журналіста й письменника-дивізійника Олега Лисяка, поміщені в негетьманському органі «Гомін України» під заголовком — «Інженер Скоропадський Його Світлість». Автор пригадує дві зустрічі з Гетьманичем. Перша була в Лондоні 30 червня 1951 р. на маніфестаційному здвизі СУМ на вшанування акту 30 червня у Львові. Він пише: «... Коли на трибуну вийшов цей високий, поставний, гарного і мужнього вигляду чоловік у чорному одінні, я не знав, хто це є. Я бачив його вперше. Але його орліний профіль і сильний та спокійний голос звернули увагу не лише мою, але усіх. Між сумівськими лавами і серед крісел цивільної публіки зашуміло — Це Гетьманич.. Скоропадський.. Данило.. Гетьманич..» Я поглянув на високу, сильну постать на трибуні, подивився ще раз на орліний профіль на тлі англійського неба і кутом ока зловив вид блакитно-жовтого прапора, що його розвинув подув вітру як тло для

промовця. Я чомусь подумав про промовця не як про почесного голову Союзу Українців Британії, ні як про «інженера Скоропадського», але мені раптом так дуже захотілося, щоб це не Лондон і не англійське бліде небо, але щоб це був Київ, щоб цей прапор розвивався не як тло для інженера, чи голови організації емігрантів, але голови великої держави — України... Я поглянув між сумівців, багато з яких я ще знав з часів, коли ми носили сталеві шоломи, і мені чомусь здавалося, що те саме бажання я вичитав у їхніх очах і в очах усіх, що звернули погляди на трибуну, де спокійний, мужнього і приємного вигляду промовець у чорному закінчував своє привітальне слово для З'їзду».

Але мій республіканський ум не піддавався настроєві в репортажі, який я писав тоді з Лондону до «Українського Самостійника» у Мюнхені, я все таки назвав Гетьманича Данила словами: «Інж. Д. Скоропадський»..

Другим разом О. Лисяк бачив Гетьманича на ювілею Спортивного Т-ва «Україна» в Торонті. Тоді, спостерігаючи постать Гетьманича серед його почоту, в якому був і його колишній старшина з Дивізії полк. Силенко, та слухаючи його промову, О. Лисяк написав: ...«Мені пригадувалося моє «не-республіканське» бажання з Лондону і я хоч в промові згадав про нього як про «передбідника — інж. Скоропадського», то все таки мене мучила думка, чи не повинен я, не зважаючи на мої переконання, назвати його хоча б з пошани не лише для нього, але й цього усього, що я шаную, і що шануємо ми всі, все таки—бодай, Гетьманичем Данилом.»...

Свої ж спогади Лисяк закінчив так: ..«Я знаю, що не направлю тут нічого. Але мені трохи прикро, і може навіть соромно, що я хоч думав тоді в 1951 році про людину, яка стояла високо надо мною на трибуні, як про Гетьманича Данила, чи майбутнього гетьмана України, — я все таки написав про нього лише як «інж. Скоропадського». На могилу померлих складають квіти.

Нехай це моє визнання буде малою квіткою на могилу великої людини ...на могилу Його Світлости Гетьманича Данила Скоропадського.»..

Так має стат смерті великої людини часто таїть в собі непереможну силу усвідомлення живими людьми тієї Ідеї, для якої жив Покійний і яка зароджується а то її розквітає в думках і душах нових її прихильників...

Хочемо ще передати нашому суспільству як два недавно спочилі високопоставлені українські мужі висловились про Гетьманича. Один з них в першу чергу служив Богові. Це був бл. п. Архиепископ Ігор Губа. В своїй промові на честь Гетьманича, ще за його життя назвав його символом, про якого треба не забувати, коли хочемо мати свою Українську Державу.

Другий в першу чергу служив українській політиці. Це був член Директорії УНР бл. п. Опанас Андрієвський, з іменем якого зв'язано, отже, і повстання проти Гетьманської влади 1918 року. Він в роздумуванні над тією історичною подією, коли руйнуючі пристрасті уляглися, в одних із своїх опублікованих спогадів назвав Гетьманича Данила авторитетом, якого треба слухати, коли хочемо мати Українську Державу.

Так, це дійсно правда, що Гетьманич Данило був **Авторитетним Символом** Української Державної Ідеї.

«Пізнайте правду — а правда вас визволить» каже Євангеліста Іван в главі 8-ій вірш 32-ий.

Від українського суспільства тепер, в 50-ліття відновлення Гетьманщини залежить пізнати нашу правду і зробити її діючою, прийнявши світлі образи Гетьмана Павла і Гетьманича Данила з прикладами історичної діяльності першого і заповідями другого. Приняти ті думки й поучення глибоко в свої серця і плекати їх в своєму повсякденному поведженню, в житті й поступованнях зі своїми братами українцями, в житті угодному для Бога і конечно потрібному для успіху Ідеї боротьби за Вільну, Соборну Державну Україну.

Джерела й література

1. Проф. Дмитро Дорошенко — «Історія України 1917-1935 рр. том II. Українська Гетьманська Держава» Ужгород 1930, Нью Йорк 1954.
2. Павло Скоропадський — «Сторінка Споминів, липень 1935.» («Наша Культура» кн. 4/16), Львів 1936.
3. Омелян Прицак — «Рід Скоропадських» (Альманах «За Велич Нації» Львів 1938, Нью Йорк 1955).
4. В. К. Лукомський и В. Л. Модзалевський — «Малоросійський Гербовник» з рисунками Єгора Нарбута. Санкт-петербург 1912-1914.
5. А. Маляревський — «Павел Скоропадский Гетьман всей Украины», Київ 1918.
6. Іван Ісаїв — «За Україну» — опис подорожі Гетьманича Данила. Едмонтом 1938.
7. Іван Вислоцький — «Гетьман Павло Скоропадський в освітленні очевидців», Торонто 1940.
8. Константин Біда — «Союз Гетьмана Івана Мазепи зі шведами» («Новий Шлях» ч. 62, 1959 р.)
9. Доц. Іван Павелко — «Відновлення Української Держави», Буенос Айрес, 1951.
10. Самовидець — «Недавняя Гетьманщина», Шикаго 1933.
11. Проф. Лев Шанковський — «Гетьман Павло Скоропадський і Українська Армія» (Бюлетень Української Громади Південної Америки» ч. 3. 1958 р. Порто Алеґре.)
12. «Державний чин Гетьмана всієї України». Факти з історії державного будівництва в Україні 1918 р. («Голос Державника» ч. 3. 1947 р.)
13. Степан Баран — «Три голоси про Гетьмана Скоропадського» («Щоденні Вісті», Міттенвальд, 1948.)
14. «Наказ по морському відомству 3. січня 1919 р. м. Київ ч. 10/1 (По морському Генеральному Штабу)» — («Літопис Червоної Калини», Львів 1933, ч. 6.)
15. «Павло Скоропадський Гетьман всієї України, військ

- козацьких і фльоти» — видання Громадського Комітету, Нью Йорк, 22 травня 1958 р.
16. Осип Бойдуник — «Деякі уточнення» (Українське Слово», Париж, 1. вересня 1963 р.)
 17. І. Сапіга — «Деякі думки Гетьмана» («На Чужині» журнал літератури і громадського життя» ч. 7. Кіль-Коріген 1947.)
 18. І. О. — «З життя Гетьмана Павла Скоропадського» (Там же).
 19. В. К. — «Бійці відїзджали і коні іржали» — св. пам'яти полум'яного патріота Симона Петлюри» (там же в ч. 8-му)
 20. «Думки про організацію Українського Війська» (Редакційна праця журналу «До Зброї» ч. 1/9 за 1947 р.)
 21. Є. Скоропадська-Кужім — «Останні дні мого Батька» («Державницька Думка» ч. 7-8, Філядельфія 1952р.)
 22. о. Григорій Онуфрій — «Як відбувався похорон Українського Монарха сл. п. Гетьмана Павла Відновителя» («Український Робітник», Торонто, 1952.)
 23. «Життєвий шлях ЯВП Гетьманича Данила Скоропадського» — (Бюлетень Української Громади Південної Америки» ч. 1. Порто Алегре, 1957.)
 24. Д-р Роман Климкевич — «Герб і рід Скоропадських» (див. «Український Світ» ст. 6. чис. 3/14), Ст. Боніфас, Ман. 28 лютого 1968 р.)
 25. Антін Кущинський — «Присяга Українській Державі» («Птуг і Меч» ч. 10, Буенос Айрес 1955.)
 26. Антін Кущинський — «Гетьманич Данило — символ Української Державности» («Америка» чч. 67-69, Філядельфія 1967)
 27. Антін Кущинський — «З нагоди 49-ої річниці відновлення Гетьманської влади в Україні» — реферат на урочистій академії в Чікаго 14. травня 1967 р.